31

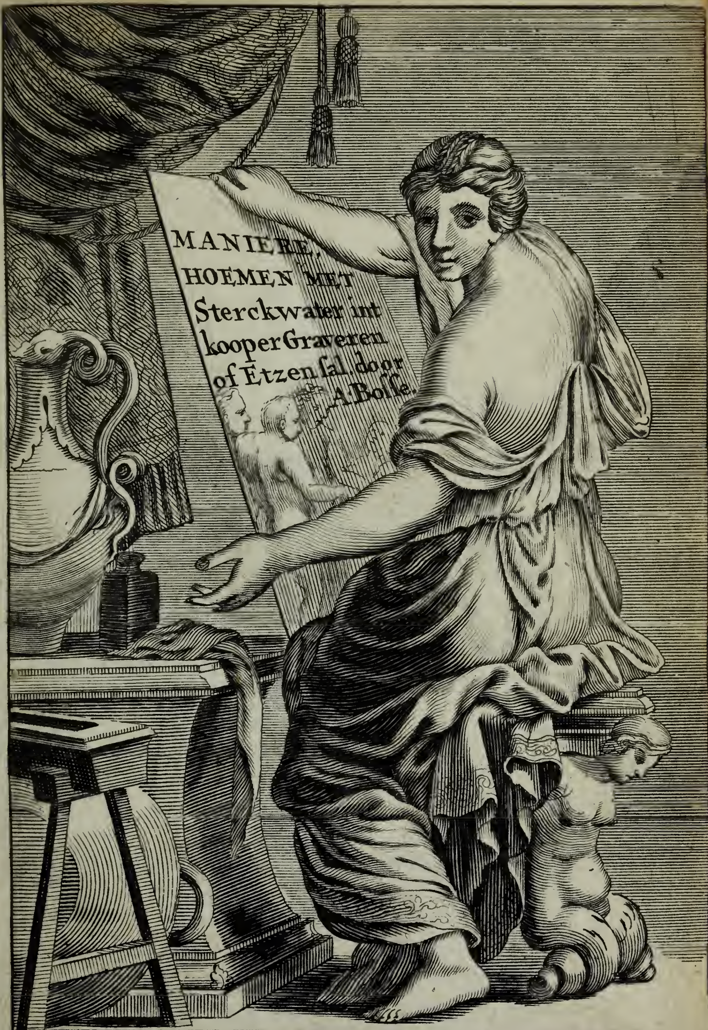
C/1 CB.

met 16 platen.

Bosse 1602-1676 painter and engraver.
Nederlandse vertaling van
Bosse's "Traicté des Manieres
de graver en taille douce sur
l'airin" Paris 1645.
It is the earliest practical
treatise on the art of
engraving.

The fourth part is important as it
deals with the intaglio process, the
construction of the press, giving
instructions for inking the plates
and obtaining printing effects.

Schlosser. Kunst G. H. p. 55
Hind. History of engraving and
etching (1923, 1908) pp 100, 375
etc.
Duplessis. Cat Bosse 534-52.
J. C. Levis. Descr. Bibliogr. of Books
in English relating to Engraving
p. 15.

T'AMSTERDAM.
Bij Jacob van Meurs *Plaetſnyder en Boeckverkoper
in de Nieuweſtraat in de Stadt Meurs. A° 1662.*

TRACTAET
IN
Wat Manieren men op Root Koper Snijden ofte Etzen zal:

DOOR

De Middel der Stercke-Wateren, ende Harde- en Zachte-

VERNISSEN,

Ofte

GRONDE:

Als mede

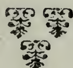
De Manieren der zelve Plaeten te Drucken, de Pars te maecken, ende andere dinghen, behelzende de zelve Konſten.

In 't Franſch beſchreven door

A. BOSSE,

Kopere Plaet-ſnijder.

In 't Nederduyts overgezet door P. H.

t'AMSTERDAM,

By JACOB VAN MEURS, Boeckverkooper en Plaet-ſnijder, in de Nieuwe-ſtraet, in de Stadt Meurs. Anno 1662.

AEN DE LIEF-HEBBERS DEZER KONST.

MYN HEEREN,

Ademael U E. het Kopere-Plaet-ſnijden bemindt, dat het Graveerzel met Sterck-water op verſcheyde wyze gemaeckt wordt, ende dat vele onder u een groote begeerte betuygen te hebben, om te weten de manier die ick gebruyck. Ick hebbe gedocht dat het U E. niet on-aenghenaem zoude zijn, de zelve verklaert te ſien, met alle de vrymoedigheydt, ende naecktheyt die mijn mogelijck is gheweeſt, op dat de ghenen die zich tot deze oeffeninge, ende tijt-verdrijf zullen willen begeven, daer in, van haer zelven, zoo het moghelijck is eenige toe-gangh tot de Kunſt konnen vinden; ende om de genen die daer in uyt-munten te noodi-

gen, ons mede deelachtigh te maken, het gene tot haer kennisse is gekomen, ick kan wel verzekeren dat ick hier in geen andere intentie gehadt hebbe, ende dat ick gantsch niet behouden, noch bewimpelt hebbe van al het gene ick daer van tot dezer ure hebbe konnen weten: indien ick tot mijn voornemen kome te geraken, tot ghenoeghen ende danck van yeder een, zal ick zeer verheught zijn; indien niet, ick zal evel-wel voldaen hebben aen het ghevoelen die mijn, mijn leven lang, zullen doen zeggen, dat ick ben

MYN HEEREN,

U E. seer Ootmoedige ende
Gehoorsame Dienaer,

A. BOSSE.

VOOR-REDEN.

IN het voornemen dat ick hebbe alhier te handelen van de maniere in 't Koper te Graveren met Sterck-water, om de zelve daer na te Drucken, zal ick mijn zelven niet ophouden om van de Graveer-Konſt in 't generael te ſpreecken, en u te zeggen dat'er verſcheyde Stoffen zijn, waer in dat men Graveert, als in Steen, Glas, Hout, Metalen, uitgeholt, verheeven, en in andere Stoffen, en op andere manieren, noch dat het van de oudtſte is, nademael Moyſes daer van geſchreven heeft als van een dinck dat in zijn tijdt ſeer ghebruyckelijck was. Maer wat belanght het Graveeren in 't Koper met het Graveer-yzer ofte met Sterck-water, oft veel eer aengaende de

handelinge, Kopere-plaeten met Inckt of andere vochtigheydt te drucken, daer is geen zeeckerheydt dat zy de Letter-druck zoude voor gegaen hebben, mits dien mender geen overſchot van een vindt, gelijck men van andere zoorten ziet, te weten Graveerzelen, verlichtingen, en van handt-ſchriften.

Om dan alleen te blijven by het Graveeren in 't Koper, men ſnijdt op de Platen, als van Koper, Yzer, ende andere Metalen, maer gemeynelijcker van root Koper, ende men Graveerter op in twee manieren, d'eene met de enkele Graveer-yzer, ende d'andere door de middel van het Sterck-water, ende 't ſchijnt dat die met het Graveer-yzer ouder zy, ende dat hy oorſaeck heeft gegeven die met Sterck-water uit te vinden, om te bezoeken de zelve na te bootſen, ende om de waerheydt te zeggen, men heeft het zoodanigh aengenomen, ende men is zoo verre met die van het Sterck-water gekomen, dat 'er zoodanighe af-druckzels zijn daer men veel moeyte heeft de zelve te konnen onder-

ſchey-

ſcheyden, uyt die gene welcken met het Graveer-yzer gemaeckt zijn, ten minſte in veel van haer deelen, het geen mijn doet vermoeden dat de Konſten niet al op een tijdt tot haer volmaecktheyt zijn gebracht, gelijck vele van de zelve hedendaeghs zijn ende dat de gene die haer daer toe hebben begeven, van tijdt tot tijdt daer yets toe gedaen hebben, zoo dat men kan zeggen d'een aen d'ander verplicht te zijn; wat mijn belanght, ick bekenne mijn zeer verbonden aen meenige die gearbeidt hebben tot de volmaecktheydt van op het Koper te Graveeren met Sterck-water, om dat ick veel van deſe Kunſt geleert heb; haer werck ziende, boven al van de geenen die ick hier na noemen zal.

Het onderſcheydt tuſſchen de manieren met het Graveer-yzer of met Sterck-water te Graveeren, is dat men met het yzer ſnijt, ende als een Spaender uit de gheſnede Linie haeldt, telkens dat men Graveert; ende met Sterck-water haeldt men eerſtelijck met een punt van een naeldt ofte ſtift 't Vernis af, waer mede

men de Plaet bedeckt heeft, ende altemets een weynigh Koper mede, daer naer bijt het Sterck-water de rest voort uyt.

Maer wat belanght daer na de Figuren daer af te drucken, de maniere van het een is het ander gelijck, ende daer en is gantsch geen onderscheyt tusschen.

D'eerste onder de gene daer ick aen verplicht ben, is, *Zimon Frisius*, Hollander, de welcke na mijn oordeel een groot roem in deze Konst behoort te hebben, ten aenzien dat hy de Punt heeft ghehandelt met een groote vryigheyt ende in zijn snijden de zuyverheyt ende vastigheydt van het Graveer-yzer na gevolght, 't geen men in veel van zijn wercken kan sien, ick versta alleenlijck de zuyverheydt der trecken met Sterck-water, latende de Uitvindingen, ende de Teecken-konst aen een kant, zijnde mijn voornemen niet daer af te handelen. De zelve *Frisius* gebruickte zachte Grondt, ende Sterck-water, waer mede de Rafineerder de Metalen scheyden.

Na hem hebben wy *Mattheus Merian* Switzer, de welcke heeft na mijn gevoelen, zoo ſchoone wercken hoe zuiver ende gelijk met Sterck-water gemaeckt, als het mogelijk is te doen; ende men zoude konnen zeggen, dat zoo hy de eynden van zijn Aſſeringen, de welke het meeſte verlicht moet zijn, fijnder ende dunder gheweeſt waer, het zoude beter ende netter weſen, maer het gheen men in zijn wercken te begheeren vindt, is dat het eyndt van zijn ſnijdzel te kort ophouden, 't gheen de Klaerſiende te kennen gheeft dat het met Sterck-water is.

Hy heeft oock de Zachte Grondt gebruickt, ende de zelve Sterck-water van af-ſcheydinge.

Na die is gekomen *Jaques Callot* Lotteringer, de welck deze Konſt zeer tot haer volmaecktheyt heeft doen komen, ende zoodanigh dat men mach zeggen dat hy het tot 't hooghſte Punt heeft gebracht daer men het zoude konnen brenghen, voornamentlijck de wercken in 't kleyn, hoewel hy der eenige in 't groot

ſoo

ſoo ſtoutelijck gegraveert heeft als het mooghelijck is te doen, en 't en ware dat zijn drift hem gedragen heeft tot de kleyne Figuren, hy ſoude ongghetwijffelt met Sterck-water in 't groot alles ghemaeckt hebben dat met het graveer-yſer te doen is, gelijck dat in veele van zijn wercken te ſien is, ende voornamentlijck in eenige Prenten die hy te Florentia gemaeckt heeft, in de welcke ick noch diergelijcke niet en ſie.

Hy heeft de harde Vernis gebruyckt, ende het ſelve Sterck-water, waer af ick hier na handele, ende de welcke ick gebruycke.

Wat mijn belanght, ick bekenne dat de grootſte ſwarigheydt, die ick met Starck-water te graveren gevonden hebbe, is kromme, groote, dicke en fijne Afſeeringe te maken, gelijck of 't met een graveer-yzer geſneden waer, ende waer af de Platen ſo langh in den druck konnen blyven.

Ende my dunckt dat het voornaemſte ooghwit, dat die gene, welcke graveren of willen graveren, met Sterck-

wa-

water hebben, is om haer werck te doen vertonen als of het met den graveer-yser uytgewerckt was. Ende om het selve te doen, dunckt my datse moeten sorgh dragen dat de nettigheyt waergenomen werdt van eenige van de uytsteeckenste Werck-basen met den graveer-yser, als daer zijn van *Sadelers*, *Vilamene*, *Swanenburgh*, ende meer andere, wiens heerlijcke trecken ick hoogh achte, want om naer te volgen een Graveerder, waer het gegraveerde met den graveer-yser sich niet anders vertonen sal als of het met Starck-water gedaen waer, sien ick weynigh kans toe.

Al-hoe-wel ick nu geen verhael make van veel andere, als van *Marc Anthoine*, *Corneille Cort*, *Augustin Carrace*, dat en is niet om dat ick haer niet voor uytsteekende Meesters houde, ende meerder als van de grootste kennisse in dese Konst; maer om (gelijck hier te vooren geseght hebbe) dat ick geen andere meninge hebbe, als om hier voor te stellen aen die gene, welcke met Starck-water willen graveren, een middel om nette

nette Sneden of Trecken te maken, ende hoewel *Cort* ende *Carrace* ſeer net gegraveert hebben, ſo dunckt my nochtans datſe dagelijcks ſich ſoo ſuyver niet en vertonen, als wel die ick genoemt hebbe hier te voren.

Mede is het niet om dat ick de wercken met Starck-water gedaen, ſo hoogh ſoude prijſen, die deſe ſuyverheyt niet hebben, maer in tegendeel ſoo achte ick grotelijkx een menigte van ſchoone ſtucken die alreê gemaekt zijn, en noch alle dagen gemaekt worden met Sterk-water.

Maer een yder zal met mijn toeſtaen, dat het eerder is, de uitvindinge de ſchoone trecken, van die gene welckze gemaeckt hebben, dieze doen achten, als wel de zuyverheydt van het Graveren, en glooft datze die gene dieze Gegraveert hebben, grooter Wetenſchap in de Konſt hadden gehadt, zy daer van zouden hebben gedient.

Wat my belangt, ick zoude wenſchen dat alle de uitſtekende Schilders, en Teikenaers, zich tot deze maniere van Graveren wilden begheven, om daer door

mid-

middel te bekomen meerder uitnemende ſtucken te konnen krygen; waer van wy nu berooft blyven, ende om die gene, welcke verlangen hebben om yets zuyvers te verkrijgen. Ick meene dat 't meeſten-deel zullen toe-ſtemmen, dat haer niet zoo zeer af-geſchrickt heeft, als de zwarigheyt om tot haer voornemen ten eerſten te komen, ende dat haer zinnen elders bezich zijnde in andere zaecken, zy de tijt niet en hebben om haer aen een Konſt te binden, die zoo lange tijdt van nooden heeft, niet alleen om het effen ſtellen der Sneden, ende de groote zuyverheyt dieze moeten hebben: maer om te vermyden vele toevallen, die daer voor komen als men den Vernis maken zal, ende op de Plaet doen, om in het wercken de ſelve te bewaren, het Sterckwater daer op te doen, en andere ſwarigheden.

Nu, my naer mijn vermogen bevlytigt hebbende, deſe ſwarigheden wech te nemen, waer van niemandt by openbaer ſchrift tot deſe uur toe gehandelt heeft, ſo heb ik gedacht dat ik aen vele geen onaengenamen dienſt ſoude doen, het licht

te

te brengen een middel, waer van ick my diene, ende ſoodanige als ick tot noch toe hebbe uytgevonden, waer toe ick ſonder veel moeyte niet gekomen ben om dat het niet geſchiet is als door een naerſtige vergelijckinge der wercken ofte afdruckzels; welcke vele, door deſe Konſte, ſoo goede als quade ghemaeckt hebben, van welcke de goeden my hebben doen trachten vorder te gaen, ende de quade my de kenniſſe van veel ghebreecken ende toevallen, die ick heb ſoecken te mijden, gegeven hebben, ende om dat ick als vaſt geſtelt hebbe, dat het Starck-water noyt kan overtreffen de ſuyverheyt van nette graveer-yſer, ſoo ſal dit echter niet beletten dat die noch verder konnen gaen, het ſelve doen, in welcken geval zy niet weynigh danck ſullen begaen, ende wat my belanght, ick hoop dat mijn openhartigheydt een yder verbinden ſal my meerder t'onderwijſen, aen welcke ick my hooghgelijck verbonden ſal achten.

Het ſal my dan genoech zijn, dat dit kley-

kleyne werckje aen eerlijcke Lief-hebbers, die in dese Konst haer oeffenen, dienen sal, als een Wegh-wijser, om op te soecken het gene haer uyt de gedachten gegaen is.

Het soude konnen zijn dat vele die haer tot dese Konste quamen te begeven, meerder ghenegentheydt souden hebben om vaerdiger te graveren, als wel aen dese, welcke soo groote nettigheyt en effenheyt der Sneden, ende by gevolgh welcke zoo ras om te doen noch zoo licht niet zoude konnen zijn; nochtans zo sal dit dese niet beletten, dat ick hier zal segghen haer zin te volgen, ofze die trecken dun aen 't eynde, of wel dick. Ende het is altijdt van nooden in 't een zoo wel als het andere dat het Koper goet zy, en effen, waer op men Graveren zal, als mede dat den Grondt goet zy, ende wel op de Plaet gestreeke, ende dat het Sterck-water, ende andere dinghen meer uytghelezen ende naerstigh uytghesocht zijn: indien dat niemandt zich aen dit mijn Tractaetje wil binden zoo zal ick nochtans mijn mee-

ninge uytgewerckt hebben , welcke is om aen den dag te brengen en aenwyſen den middel hoe ick gemeenlijck Graveer; ende zoo daer ymandt is dien het zal komen te dienen, zal ick zeer verblijt zijn van ſijn vergenoegen in dit, en in alle andere dingen.

IN-HOUDT
VAN DIT
TRACTAET.

Ck heb kennisse van twee zoorten van Vernis, of Etz-Grondt; ende tweederley aert van Sterck-water, welcke ick yder op haer beurte beschrijven zal.

De eerste zoort van Grondt kout wezende, blijft in de gedaente van vetten Olye, ofte doorschijnende Syroop roodtachtigh van koleur, ende op de Plaet gestreken ende gedrooght zijnde, (als geseght zal worden) tot datse hard word, noemt mense harden Grondt.

De andere slach van Grondt koudt wezende, vertoont haer als Pick, ofte swart Was, en op de Plaete gestreken zijnde, doet men niet als de zelve wit of swart te maken (gelijck als ick zeggen zal) zonder droogen, zoo datze haer weeckheydt bewaert, ende daerom noemt mense sachte Grondt.

De eerste soort van Sterck-water is gemaeckt van Azijn, Spaens-groen, Salarmoniack, gemeen Zout, onder een gemenght, ende om dat men het zoodanig niet verkoopt, zal ick de maniere, om het zelve te maken, beschrijven.

De tweede soort is ghemaeckt van Vitrioel, Spaens-groen ende Salpeter, ende zomtijdts Berg-Aluijn, wel gedistileert onder malkanderen. Dit

is het zelve dat de Rafineerders gebruycken, om het Goudt en Zilver, en Koper van een te ſcheyden, het welck zy anders ſcheyd-water noemen, ende om dat men het bekomen kan by de Rafineerders, zal ick het zelve niet beſchryven hoe men dat maken moet.

Dit Sterck-water zoo gediſtileert zijnde, ofte het Scheyd-water is niet bequaem, als tot den ſachten Grondt, ende en deugt niet tot het harde, alzoo het 't zelve zoude doen opdrijven.

Het andere, dat is goet tot alle ſoorten van Gront, weeck en hard, om dat het geen van tween doet opdrijven.

Ick heb in dit Tractaet my wat verder uytgeſtreckt, in 't verhaelen van het Graveren met de harde Grondt, als wel met weecke, ter oorzake om dat ick de harde voor beter houde, niet-te-min hebbe mede van de ſachte gehandeldt, om dat het in veel gelegentheden te pas komt, gelyck ghy hier naer ſult konnen zien. Want mijn meninge in dit werck is, als ick geſeid hebbe, uit te leggen alle de manieren, welcke my bekent zijn, om in het Koper te doen inbijten door Sterck-water, ende daerom ziet de ordre ofte voet die ick houde, ick zalze u vervolgens verhaelen.

TRAC-

TRACTAET,

In wat manieren men op root Kooper Snijden ende Etzen zal.

CAP. I.

Hoe men den harden Grondt maecken, en met Sterck-water in't root Koper inbijten zal.

NEemt vijf oncen Griecx Peck; ofte by gebreck van het ſelve Burgondiſch Peck, ende vijf oncen Tyriſche Hers, ofte zoo dat niet te bekomen is, gemene Hers.

Menght deſe twee dingen wel te zamen in een nieuwen Verglaeſden Pot, en ſetſe op een middelmatig vyer; zoo wanneer deſe twee dingen wel vermengt zijn, zoo doet 'er vier oncen goede Neut-olije by, roert het onder een, een half uur langh, laet het dan zoo lang koocken tot dat het als een koleurde Syroop wordt, en koel geworden zijnde, zich als een draedt laet uit-trecken. Neemt dan de Pot van het Vyer, ende druckt de Grondt, door een ſchoone Doeck in een wel verglaeſde Pot,

ende bewaert het daer naer in een andere dicke Glase Vles, ofte yets anders dat door de Grondt niet ingebeten wordt.

Dese Grondt sal twintigh Jaer niet alleen goet blyven: maer hoe langer hoe beter worden.

Ick hebbe van Monsieur *Callot* verstaen dat hem de Vernis al toebereydt uit Italien gesonden worden, de welcke aldaer veel van de Schrijn-werckers gebruickt wierdt, om haer Kassen mede te Vernissen: Sy noemen den selven Vernis *Vernicè grossoda Lignajolii.* Den zelven Heer *Callot* heeft my van die zelve Vernis wat geschoncken, daer ick my lange mede behulpen hebbe: maer tegenwoordig behelp ick my met die gene, die ick hier boven beschreven hebbe.

CAP. II.

Maniere hoe men een Stop-Grondt van Oly en Ongel maken, ende daer mede de plaeten, diemen niet wil dat dieper in-gegeten worden, bestrycken zal.

NEemt een groote of kleine Verglaesde Schotel, naer dat het toebereytsel dat men maken wil veel of weynigh is, doet in die schotel, een deel Boom-oly, en zetze op 't Vuyr, doet 'er dan een deel Kaersroet, ofte Osse-

Offe-ongel in ; zoo wanneer dat het gesmolten is, zoo neemt met een Penceel daer wat uit, ende laet eenige droppelen daer van op wat herts ofte blauwesteen vallen : als by Exempel op een koude Kopere-plaet, zoo nu de Droppelen tamelick dick ende vast zijn, zoo is 't een teken dat ghy van de Oly, ende kaers-Ongel zoo veel als het behoorde daer in gedaen hebt. Is 't nu zake dat 'et te weeck is, zoo hebt ghy te veel Oly genomen. Maer is het te hart, te veel Ongel. Hier uit kan men wel af-meten of daer meer Oly ofte kaers-ongel by gedaen moet werden.

Als men dit alles nu wel in acht genomen heeft, zoo zult ghy dit alles een goede uur lang laten koocken, op dat de Oly ende het Ongel zich wel vermengen, ende zult dit zoo lang laten koocken dat dit mengzel roodt ofte ten naesten by roodt geworden is, anders stondt het te vreesen dat de Oly ofte de Ongel in het gebruycken haer mochten van een scheyden.

De reden waerom dat men Oly tot Ongel doet, is, om het Ongel weecker te maecken, om dat het zoo licht niet zoude hart worden, want men weet wel dat zoo men het Ongel alleen smolt, dat het stremmen zoude al eer men met het Penceel, het zelve ter plaetze daer men het gebruicken wilde, zoude konnen brengen.

NOTA. Dat men des Winters meer Olye by de Ongel moet doen als des Zomers.

CAP. III.

De maniere van Sterck-water, bequaem tot harde Grondt te maken.

'k HEb verhaelt dat dit Starck-water uit Azijn, *Salarmoniacum*, gemeen Zout, en-de Spaens-groen gemaeckt wordt.

De Azijn moet van de sterckste, zuiverste, ende witste wesen die men krygen kan.

Het *Salarmoniack* moet klaer, doorluchtig, zuyver en wit zijn.

Het gemeen Zout moet mede wit zijn.

Het Spaens-groen moet wezen zuiver en droog, zonder afvijlzel van Koper, of eenige andere vuyligheydt.

Hoe men het gemelde Sterck-water maken zal.

Neemt
- 3. Half-pintjens Azijn.
- 6. Oncen *Salarmoniack*.
- 6. Oncen gemeen Zout.
- 4. Oncen Spaens-groen, of alles

naer proportie, dat ghy veel of weinig Serck-

water

water maken wilt, ſtoot het gene dat hart is wel fijn.

Doet 'et dan alles in een aerde wel verglaesde pot, die bequaem is veel meerder te konnen houden, op dat als het komt te zieden dat in de Pot is, daer niet over-loope. Deckt de pot wel toe, ende zetze op 't Vuyr, ende laet het haeſtig drie of viermael opkoocken zonder meer.

En wanneer u duncken zal, dat het haeſt zieden wil, zoo neemt de deckzel van de Pot: maer niet te vroegh, roertze met een klein Stockje, wel lettende dat het Sterck-water als de Pot op koockt, niet over en loopt, ende daerom heb ick gezeid dat de Pot groot moeſte zijn, om dat als het aen de zood komt, dat als dan daer gevaer is, dan het 'er uit zoude loopen.

Als het nu twee of driemael op-gezooden heeft, zoo tilt de Pot van 't Vuyr, ende laet het Sterck-water in de gedeckte Pot koudt worden, en giet dan het koude Sterck-water in een glaeſe Vles, ende laet het een dagh, of twee ſtaen eer dat ghy het gebruickt; als het u nu in het gebruicken te ſterck is, ende dat u werck verderven zoude door het op-drijven van de Grondt, zoo kondt ghy het ſlapper maken door het in-gieten van 1. Glas of 2. des zelvigen Azijns, die gy daer toe gebruikt hebt.

NOTA. De gediſtileerde Azijn is mede zeer treffelick om het gezeide Sterck-water te maken, ende is zoo niet onderworpen dat de Grondt opdrijven zal.

CAP. IV.

Hoe men eenigzins het goede Koper kennen zal, om daer Plaeten van te maken, ende het wel te zuiveren ende polycen al-eer-men de Grondt daer op zal doen.

TOt de Konſt van in 't Koper te graveren, 't zy dat het met 't Graver-yzer geſchiet, ofte wel door het Sterck-water ingheberen wordt, houdt men het roode Koper altijt voor het beſte, men neemt oock wel geel Koper: maer het is te ſcherp ende onzuiver. Daer is noch een ander zoorte van roodt Koper dat het zelve gebreck heeft, ende derhalven niet moet gebruickt werden, om dat het gene men daer op wil doen in-byten, door het Sterck-water al te mager, ende ruig zich vertoont. Men vindt oock een andre zoorte die weeck, ende als Loot is, het welck van de rechte ſlach noch niet is, om dat zoo wanneer men het

Sterck-

Sterck-water daer op doet, het lange blijft ſtaen al-eer het in-bijt, ende dat het ſlimſte is; doet het de Grondt op-dryven, ende maeckt dat de ſneden oneffen zijn, ofte om beter te zeggen, zy dit by gelijckeniſſe: Zoo wanneer men met de pen eenige trecken maeckt op papier dat doorſlaet, zoo is 't dat de halen niet zuiver, maer in een te vloeijen ſchynen, waer over ick my niet verwondere in dien het Sterck-water den Grondt wech neemt. Want vindende het Koper zoo weeck ende gatachtig, zoo graeft het lichtelick onder den Grondt door: waer uit volgt dat het zijn plaetze verlieſt, waer het gelegt was.

Daer is noch een ander zoort van Koper dat weecke ende ſcharpe adren heeft, als mede vol kleine gaetjens, het welck men Aſchverwig noemt. Als mede noch een ander vol kleine vlecken, dat men bruin maken moet, dat men ſchilferige noemt.

Maer het goede roodt Koper is vaſt, effen, ende wel te be-arbeyden, ende men kan het onder kennen, ofte het zoodanig is door het Graveer-yzer. Want in dien het weer-berſtig is, zult ghy het uit u arbeid ofte knarſſen konnen onder-vinden, ende indien het te weeck is, zoo zal het ſchynen dat ghy in Loot ſteeckt.

Daer-en-tegen indien het goedt is, zoo gaet 'er

gaet 'er het Graveer-yzer, of de naeldt zonder eenige knarssinge ofte zachtigheydt in, maer wel met wat krachts, ende volle vastigheydt, gelijck even als of men in Goudt, ofte Zilver (by gelijckenisse van andere Metalen) stack.

Volgt de manier hoe men het Koper smeden, ende Polijzen zal.

HEt is niet geheel noodigh dat een Liefhebber van het Graveren, zelver zijn Koper zal bereiden ende polijzen: maer om dat hy zich by ongelegentheydt zoude konnen vinden ter plaetse, alwaer gheen Plaet-slypers en waren; heb ick geraden gevonden om alhier de middel aen te wijsen, om te komen tot de kennisse, of het wel gepolijst is, om een zuivere Graveringe daer op te maken.

Zoo wanneer ghy verzekert zijt van de goeden aerd des Kopers, zoo zult ghy aen een Koper-slager de maet van de dickte, ende groote der Copere-plaeten geven, zoo ghy se gaerne wilde hebben.

Een Plaet die de Constenaers noemen een groot half Bladt, ende welcke onghevaer twaelf duymen aen de eene zijde is, ende aen de andre negen, moet hebben ontrent de dickte van een halve Rijxdaelder, ende zoo naer gevol gvoor andre groote.

Ghy

Ghy moet wel zorg dragen, dat de Plaeten wel gesmeedt, ende gezuivert werden, want indien het zoo geschiet zal het Coper zoo goetachtig niet zijn, dat voor-waer veel hier in doet.

Daer naer neemt de Plaet aldus gezuivert, met de effenste zijde, die het minste ruig is, ende steldtse tegen een Stoel schuyns aen, ende slaet onder twee Spijckertjens, om de Plaet vast te houden, datse niet uitglijde.

Daer naer om te beginnen te Polijssen, zult ghy nemen een groot stuck Gotlandtsche Steen, en schoon Water, ende daer mede de Plaet eens in de langhte, ende daer naer in de breedte wel effen over-strijcken, de zelve dickwijls nat maken dat men daer geen krassen, vlacken, Hamer-slag, noch scheuren die in 't smeden gekomen zijn, meer in en siet, nochte oock eenige andere oneffenheydt, ofte vuyligheydt daer op gesien werde.

Daer naer neemt eenen goeden Puym-steen ende vrijft de zelve Plaet met Water daer mede, gelijck ghy met den Gotlandtse Steen gedaen hebt, over de langte ende breedte, zoo dickwils en lange dat 'er geen crassen van de eerste Steen meer over blijft, ende als se nu effen is wastse schoon af.

Daer naer zult ghy het zelve noch eens met een Wet-steen, ofte blauwe Ley-steen, die men dien

in de Neuren-borgers Winckels te koop vint, ofte anders doen, tot dat de ſtrepen van den Puym-ſteen daer t'eenemael uit zijn.

NOTA. Gemelden Wet-ſteen is gemeenlick aſchverwig, mede is 'er een zoorte die Oly-verwig is, men vindt 'er oock roode.

Dit gedaen zijnde, zult ghy u Plaet met Water zuiver af-waſſchen, zoo dat 'er geen ſtof of yets hinderlicx op en blyve.

Daer naer neemt een kool, welcke ghy op de volgende wyſe hebt toe-bereidt, te weten, drie ofte vier effene groote ongeſplete koolen van Linden-hout; welcke de Goudt-ſmeden om te ſmelten gemeenlick gebruicken, doet'er de Schors ter degen af, legtſe daer naer in 't Vuyr, de zelve met andere gloeyende kolen deckende, ende heete Aſſche, laetſe zoo ander half uur leggen zonder te ontdecken, wat minder of wat meerder, naer dat de kolen groot zijn, tot tijdt en wyle dat het Vuyr tot het hart van 't hout doorgedrongen is, ende geen vochtigheydt over-blyve, derhalven is het beter datſe daer wat langer als te kort inblyven.

Ende zoo wanneer ghy zult oordeelen, dat het tijdt is de zelve uit te nemen, zoo neemt Water in een Vat dat groot genoegh is, om de zelve al-te-mets gemackelick te konnen in doen, neemtſe daer naer van 't Vuyr, en werptſe

ſe zoo gloeyendt in de Pot met water, om zoo uit te bluſſchen, ende te verkoelen; daer zijn zommige welcke Pis in plaets van Water gebruicken: maer voor mijn, ick houde het met Water.

Om nu u zelve met die koolen, om 't Coper ſchoon te maken, te behelpen, zoo neemt (gelijck boven verhaeldt is) een ofte een groot ſtuck van de zelve, die niet geſpleten, maer dicht zijn, houdtſe vaſt in de handt, ende vrijft daer mede heen ende weer langs de Plaet, tot dat de kraſſen, die van 't ſlypen of vryven daer in gebleven zijn, tenemael zijn verdreven.

Daer is niet aengelegen hoe ghy de koole houd; als gy maer de ſtrepen van de Steen daer mede kondt wech doen. Indien het nu gebeurde, dat de kool op het Coper niet wilde hechten, maer daer over heen glêe, zoo is 't een teken dat de kool niet goet en is, ende ghy een bequamer kool moet gebruicken, welcke zoo wanneer men daer mede over het Coper vrijft, als 'er Water by is, knerſt ende op het Coper hecht, ende een zoet geruyſch maeckt, ende zoo een gevonden hebbende, zoo zult ghy daer mede over de Plaet op een manier zoo lange vryven, tot dat ghy over de geheele Plaet geen krasjens, ſchilvers, nochte de minſte oneffenheyt over blyve.

Zoo

Zoo het nu quam te geſchieden (gelijck het dickwils gebeurdt) dat de kool wat te ſcharp ende rouw was, ende dat hy het Koper te veel kraſſe, zoo neemt een die wat ſachter is, ende vrijft met Water over de plaets, daer ghy met de harde kool eerſt gevreven hebt.

By aldien nu alles met de kool gedaen zijnde dat mogelick was, noch eenige kraſſen of gaetjens overbleven, zoo neemt een ſachten kool, ende vrijft met Water zoo dickwils heel radt daer over tot dat de kraſſen uit gaen.

U Plaete dan alſoo gezuivert zijnde, zoo waſtſe wel ſchoon met Water af,ende droogtſe tegens het Vuyr tot dat het Water daer af is, ende droogtſe met een ſchoone Doeck, ende om verſekert te weſen dat 'er geen vettigheyt op gebleven is, zoo zult ghy met kruim van Broodt daer ſterck over-vryven, ofte ſchrabt kryt daer op, ende vrijft een ſchoonen witten Doeck daer over, daer naer vaegt de Plaet ſterck af, zoo dat 'er geen kryt, Broodt, noch andere onzuiverheydt op blyve.

De Plaet in deſen ſtandt weſende, is bequaem om Grondt daer op te doen.

Men kan om verſekert te weſen,of de Plaet zuiver is, mede dit doen, ſtuert de Plaet tot een Plaet-drucker, ende laet hem daer ſwart over-doen, als of de Plaet gegraveert waere, ende druckt de zelve op wit Papier, indien nu

het

het Papier over al een kleurig is, zoo is het een teken dat de Plaet zuiver is.

NOTA. Dese Plaet moetmen dan weder zuiver af-wasschen, op dat 'er noch swart noch Olye van den Drucker nochte andre onzuiverheydt op over blyve.

De Eerste Figuur.

CAP. V.

Maniere hoe men den harden Grondt op de Kopere-plaeten strijcken, ende de zelvige swart maken zal.

NAer dat nu (gelijck gezeidt is) u Copere-Plaet wel gezuivert is, zoo zetse op een Confoor daer een weynig Vuyr in is, ende als se nu tamelick warm is, zoo neemt se af, ende neemt van de gezeide Vernis, of Grondt met een kleyn stockje, of een ander zuiver dingh, een klein klomtje op de tip van u Vinger, ende haestig de Plaete menigmael met de top van u Vinger rakende, zoo zult ghy de Grondt zoo effen als het mogelick is, ende even wijdt daer op doen, gelijk de Figure u aenwijst met de Letter O. Neemt wel acht, dat ghy de

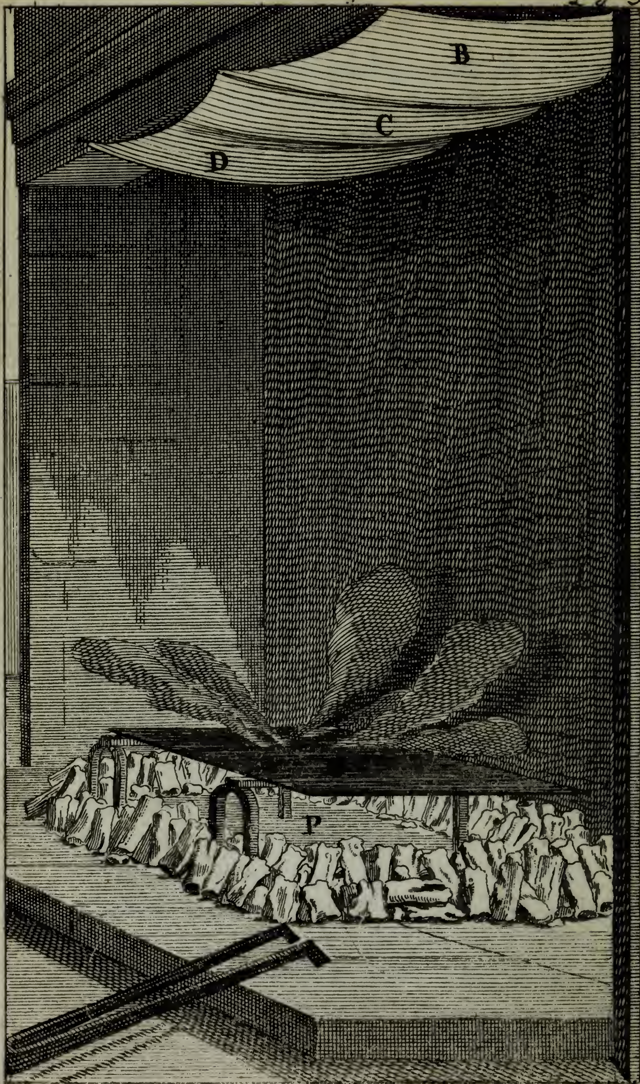
eene plackjens niet veel grooter als de andere en maeckt. Ende indien u Plaete O. is koudt geworden, zoo maecktſe weder warm als voren, wel toeſiende dat 'er geen ſtof, of vuyligheydt op en valle.

Dit nu zoo gedaen zijnde, zoo maeckt u handt van binnen, daer het dick van de Pinck binnens Handts is wel ſchoon, ende zult de kleine plackjens Grondt zoo effen als het mogelick is over de Plaet doen komen, zoo verre als ſe gepolijſt is.

Als dit nu gedaen is, zoo moet ghy weder met het dicke van u Handt omtrent de Pinck, over de Plaet heen ſtrijcken, om de Grondt zoo veel beter t'zamen te voegen,ende te effenen. Neemt voor al ooghmerck op twee zaken,het eene dat 'er niet te veel Grondt en zy, het andere dat u Handt niet en ſweete, om dat het ſweet de Grondt rakende, ende het Vuyr voelende, eenige kleine gaetjens maeckt die men eerſt niet zien en kan. Zoo men hier nu niet op en lette, zoo zoude het Sterck-water in het wercken in deſe gaetjens in gaen, ende daer zijn wercking doen.

U Grondt dan zoo effen over de Plaet geſtreken zijnde, zoo ſwart men als volght: Neemt een dicke ſmeerkaers wel ontſteken zijnde die niet af ſpat, ende houdt de Kopereplaet dat de zyde daer de Grondt op is onder

komt,

B
C
D
P

komt, met een hoeck vaſt tegen de muur (gelijck de Figuur hier onder uit wijſt) houdt de kaers daer naer gelijck daer onder, ende neemt wel acht dat u Vingers de Grondt niet en raecken, daer naer zoo laet de vlamme van de kaers tegen de Grondt ſlaen, en dat zoo dicht als ghy wilt, als ghy daer maer op let dat de pit van de kaers niet aen de Grondt en raeckt, ende zoo zult ghy de kaers brengen over al daer Grondt is de gheheele Plaet over, zoo dickwils tot datſe heel gheſwart is, wel lettende op het ſnuyten, op dat zijn roock te beter mach opſchieten.

Dit gedaen weſende, zoo moet men de gezeide Grondt harden of drogen, zoo als ick u vervolgens onderrechten zal, onder wylen moet ghy u Gegronde Plaet zoo zetten dat 'er geen vuyligheyt op valle.

De tweede Figuur.

CAP. VI.

Maniere hoe men de Grondt drogen, ofte op de Plaete met Vuyr hart maken zal.

MEn moet een hoop dove koolen albereets ontſteken hebben die niet ſpatten, ende

de ſelvige leggen gelijck de Plaete haer ghedaente is, maer verder uitlegghende om de ſelve te konnen opleggen, deſe Figure wijſt u aen hoemen het ſelve binnen een Schoor-ſteen doen kan met hulpe van twee vuyr-ÿſers, welcke de Plate houden konnen.

Nota. Eer ghy de Kopere-plaete op de kolen leght, zo ſult ghy een doeck, gelijck als de Figure B. C. D. uytwijſt, in de Schoor-ſteen ſpannen, om daer door te beletten datter geen Roedt nochte andere onzuyverheyt op de Kopere-plaete kome te vallen.

Ick ſal u de middel wijſen, hoemen deze Gloet ſal moeten aenleggen, alhoewel de nevens gaende Figure u het ſelve genoeghzaem konde onderrechten.

Ten eerſten, als u kolen nu zo ontſteken zijn datſe niet meer roocken noch kraecken, zoo zult ghyſe leggen in de ſelve Formaet als u Plaete is, doch vier vinger breedt daer altijdt van af zijnde, leggende de ſelve opgehoopt rondom omtrent de randt, zoo datter in't midden als niet blyve.

U Vuyr nu zodanig zijnde, zo legt u Plaete O dwars over een tange, ofte diergelijck Inſtrument, ende legt de ſelve, gelijck de Figuer P. uytwijſt, recht op 't vuyr, ende laetende de ſelve een achtendeel van een uyr daer op leggen, ofte daer ontrent, voornamentlijck in de winter,

winter, zoo ſult ghy u grondt roocken ſien. Als ghy nu oordeelt dat de roock min dert, zo neemt de Plaete van 't vuyr, ende met een kleyn ſpaentje oft ſtockje ſult gy op de grondt raecken; ende indien men de ſelve noch weeck vint, ende datmenſe met het ſtockje lichtelijck kan wech ſchrabben, zo lecht de Plate weder op het vuyr, ende haer noch een weynigh daer op laetende leggen, ſult de grond met het ſtockje weder aenroeren: ende indien men de grondt niet als met wat krachts kan af doen, zoo neemt de Plaet van het vuyr, ende laetſe koudt worden.

Indien nu de grondt ſwaerlijck kan afgeſtoten werden, moet men water op de rug van de Plaete werpen, om de ſelve haeſtigh te verkoelen, om dat de hitte het niet te hardt maecke, ende het ſelve verbrande.

Men moet voor alle dingen acht nemen, dat binnen de tijdt dat de Copere-plaete over het vuyr is, geen ſtof of vuyligheyt op de Plaete en valle, alſoo het daer aen backen zoude, ende niet weder kan afgekregen werden. Maer als het is begonnen hardt te werden iſſer geen vrees meer, ende of al ſchoon daer yets op gevallen ware, zo kan men doch met wat ſachts het ſelve weder af vegen.

Als de grondt nu alſo toebereydt is, ende datter ſwart grauwe vlecken in zijn, moet men

de ſelve weder ſwart maecken, ſmeerende aen de tip van u vinger wat kaers-ongel, ofte van de voorgaende ſtop-grondt, ende ſtipt daer mede op de ghemelde vlacken, ende ſtryckt daer naer met de palm van u handt daer eenige maelen over.

De maniere hoe men ſich houden moet, wanneer men zijn ontwerpſels op de Plaete ſtellen wil.

DAer zijn twee weghen die men volghen moet, zo wanneer als men op de Plaeten, met harde grondt beſtreecken, wercken wil.

De eerſte is dat men goede vette ſachte rode aerde heeft, maer de ſelve is ſwaerlijck te bekomen, datſe zodanigh is, datſe geen ſtrepen in de grondt maeckt; dat is de reden waerom ick my aen de ſelve niet en binde, ende vinde de ſelve niet als door noot te ghebruycken, als namentlijck wanneer men yets uyt-ghelaeten heeft. Daerom zoo zal ick alleenigh van de tweede maniere ſpreecken, welcke is om met roodt kryt ofte de pen, ofte penſeel u ooghmerck op wit papier te ſtellen, ende daer naer den rugh van het papier met rode aerde met een ſuyvere doeck wel beſtrycken, zoo dat de roode aerde egaal over al is. Daer naer

ſchut

ſchut het papier af, ende ſtryckt ſeven of acht mael met u vlacke handt daer over, zoo dat de rode aerde daer vaſt op ſitte, ende alſo ſich onder den grondt niet en vermenge; ende zo by geval ghy u papier olien moet, gelijck het dickmaels gebeurt dat het recht is, ende by gevolg ghegraveert weſende, ſlincx valt als het ghedruckt is, ofte wel indien ghy het achterſte met geen rode aerde beſtrycken wilt, zo neemt fijn papier van de grootte als het gene ghy deurtrecken wilt, ende ſult het ſelve met de rode aerde beſtrycken aen een ſijde als ick hier voore geſegt hebbe, ende lecht de beſtreecken ſijde op de Plaet tegen de grondt, lecht dan u geolide Patroon op het ſelve papier, maer maeckt het eerſt wel vaſt op de Plaete dat het niet verſchuyven kan, nochte daer van afwijcken mach: ende om dit te weeg te brengen, zoo neemt weeck was ofte lack, ofte yets diergelijcx, ende maeckt het daer mede vaſt.

Middel om de goede Naelden te kennen, de ſelve in't hout te ſetten, ende tot graveren bequaem te maecken.

NEemt gebroocken Naelden van verſcheyde grootte, die ſonder te krommen breecken, ende van fijne ſtoffe zijn, neemt als dan kleyne ronde ſtockjens een halve voet langh,

ende zo dick als een der dickste schryf-pennen, van vast hout, op dat het niet uytbarste, in 't welck ghy de Naelden steecken sult die gebroocken zijn, zo datse daer zo verre uytsteecken als ghy in de volgende Figuer sien kondt; alsser nu drie of vier van verscheyden grootte van u in 't hout ghesteecken zijn, zoo slijptse als volght.

De derde Figuer.

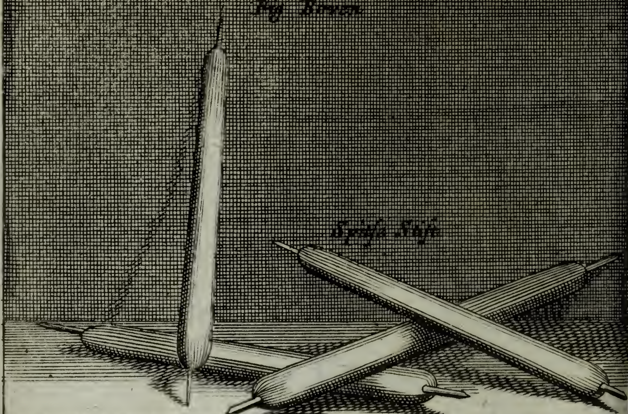
CAP. IX.

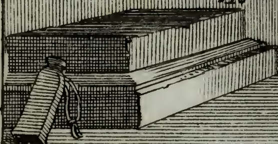
Hoe men de Naelden slijpen moet, ende de puncten daer van bereyden zal.

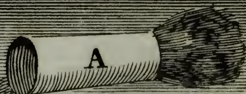
MEn moet om op de grondt te graveren twee werck-tuygen hebben, het eene genaemt het spitse, het andere het stompe ofte breede genaemt, ghelijck als ghy boven in de Figure die volght sien kondt, in de bovenste van de spitze, in de onderste van de stompe.

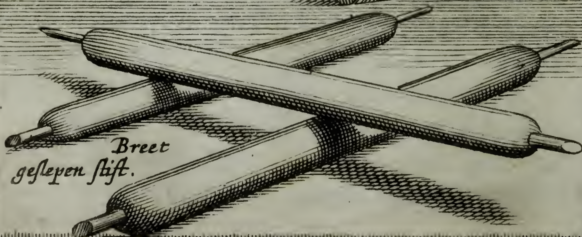
Hebbende nu Naelden van verscheyden grootte in 't hout ghevest, zoo zult ghy de grootte bewaeren tot de breede, en de kleyne tot de fijne trecken.

Voor

Fig Boven
Spitse Stift

Die Slypsteen

A

Breet
geslepen stift.
Fig Onder

Voor de fijne ſult ghy daer drie of vier ſlypen van verſcheyde grootte, ghelyck de Naey-naelden zijn, maer de groote moeten ſtomper zijn, ghelyck dan de nevensgaende Figuer mijn meeninge beter verklaren zal.

Daer naer ſult ghy noch twee of drie van verſcheyden grootte ſlypen, dat de ſpitzen plat ende ſchuyns, (als een Goutſmits ſteecknaelt) haer vertoonen, ofte als een graveer-yſer, ghelyck ick in de onderſte Figure vertoont hebbe.

Maer ghy moet verdacht zijn, dat ghy om te ſlypen een ſachte Olie-ſteen gebruyckt, om een doorgaende ſnydende ſcharpte te bekomen; want als de ſteen te rauw is, ende al te veel afneemt, zo ſalze niet even gelyck ſlypen, maer blyven eenige ſchilfferen, de welcke in't graveren den grondt bederven, ende op't hoogſt ſchadelyck zijn. Voor al is het noodig dat de Naelden haer punƈten rondt gheſlepen zijn, om zo veel te vaerdiger ende mackelycker in 't koper ende grondt in te gaen. Want indien zy alzo niet gemaeckt zijn, zo ſult ghy gewaer worden, dat ghy veel moeyten hebben ſult om die wel te regeren.

Wat aengaet de breede of ſtompe, daer mede men de grove trecken maeckt, ſult ghy de ovael ofte het lanckwerpig rondt niet te langh

maecken. By aldien ghy in't arbeyden bevint, dat u ſpitzen ofte ſtompen te bot worden, zo weet dat de tamperingh van dees Naelden tot dit werck onbequaem is, ende niet meer moet ghebruycken, want ghyſe elck oogenblick als ghy een Hael ſoudt willen doen, de ſelve ſoudt moeten ſlypen; is noch overigh te beſchryven hoe men zijn doortreck-Naeldt ſlypen zal, om zijn prindt of teyckeningh op't koper door, of af te trecken.

Neemt een van u middel-matighe Naelden, ende ſlyptze zodanig datze met alle kanten het papier raecke, ende het zelve niet aen ſtucken ſnijden, want ghy kondt wel oordeelen, dat by aldien zy te ſcharp is dat wanneer ghy over het papier heen ende weder treckt, het ſelve daer door ſoude geſcheurt worden, daerom moetſe wat ſtomp zijn ende gladt, op dat het over al ſonder hinder mach over ghevoert werden, ſonder het papier (oft men daer ſchoon wat hart op druckte) te quetſen.

Ick heb hier voor in deſe Figure vertoont de gedaente van een groot penſeel, ghemaeckt van grauw ſacht hair, gemerckt met de letter A, waer van ghy u verſien moet, want men kan daer mede het ſtof en vuyligheydt dat op u grondt gevallen is af vaegen.

Dit ſelve kan oock met een Swane-veder geſchieden, maer my dunckt dat zo een Penſeel daer toe bequamer is. *CAT.*

Fig. boven

Fig. onder

CAP. X.

De maniere hoe men zijn Figuer op den grondt afteykenen zal.

HIer te voren heb ick u aengewesen de weg, hoe men zijn teickening op de Plaete vast maecken zal; maer nu zal ick u de maniere leeren om door te trecken op de Plaete, hebbende u meeninge wel vast op de Plaete ghemaeckt, zo neemt u ronde geslepen naeldt, ende vaert daer mede over alle de streeeken ende figuren die voorgestelt zijn, ende voornamentlijck mooght ghy wel wat harder drucken alsser twee papieren op malkanderen leggen, want indien u meeninge met roodt op de rugge bestreken is, zoo moet men niet zoo hart drucken als of'er twee papieren waeren, het zy dan datse met olie bestreecken zijn of niet. Daer en tegen zo u meninge met roodt niet bestreken is op den rugh, ende dat het roodt op een ander papier is, dat zijn dan twee papieren welcke ghy onder u naeldt hebt, ende moet derhalven eens zoo sterck daer op drucken als of'er maer een was.

Dit ghedaen zijnde, moet ghy weten dat alle de streecken uwes voor-hebbens, over welcke ghy met den naeldt zijt over ghegaen in den grondt,

grondt, die op de Plate is ingedrukt ſullen verſchijnen. Daer naer indien u meninge op den rugh met roodt beſtreecken is, zoo ſult ghy de ſelve voorſichtigh van de ghegronde Copere Plaet af nemen, ſonder yvers aen te vryven. Ende zoo ghy dan een ander papier roodt gemaeckt hebt, zoo neemt eerſt u voor-hebben daer af, ende dan het papier dat ghy roodt gemaeckt hebt, ende den grondt ontdeckt hebbende, zoo ſult ghy met het dicke van u vlacke handt op de Plaet gelijck over het rode dat op den rugh is ſtrycken, ende vaeght met een ſchoone doeck het roodt dat aen u handt ghebleven is ſchoon af, op dat ghy het roodt van de eene zyde niet aen de andere zyde ſtryckt, ende de Plaete alſoo beſmet, ende hebbende als dan alſoo over al met u handt geklopt, zoo zult ghy bevinden dat de ſtreecken die te voren roodt waeren witachtigh zullen worden, ende vaſt in den grondt ingedruckt ſullen zijn.

Dit verricht hebbende, zult ghy den groven Penſcel nemen van grys hair, daer ick te voren van vermaent hebbe, of wel een veder, ende ſtryckt daer mede over den grondt datter niet onſuyvers op en blyve.

Nota. Om beter te arbeyden, is het bequaemſte dat men de Plaete op een Leſſenaer of yets diergelyckx ſtelle.

CAP. XI.

Hoe men den grondt, als men daer op graveren wil, best zal bewaeren.

U Plaete op een Leſſenaer, of yets diergelyckx leggende, zoo ſult ghy een bladt dun papier op den grondt leggen, ende op dat papier een bladt grys papier, om te beletten dat in het arbeyden de handt aen de grondt niet en roere, van ghelijcken zult ghy mede de Liniael ten deele op het papier leggen, zoo wanneer ghy eenighe trecken haelen wilt, op dat de grondt mede niet geroert en wordt door u handt. Voor al moet men wel letten datter geen ſtof of vuyligheydt tuſſchen het papier en de Plaet en kome, want ghy kondt wel afmeten, dat by aldien daer eenigh ſtof of ſandt tuſſchen de begronde Plaet ende het papier quame, dat het ſtrepen of gaten maken zoude, ende zoo het ſmeer ofte eenighe andere vettigheydt mocht zijn, ſoude het aen den grondt blyven hangen, (ende dat noch arger is) in de ſtreecken, die ghy gemaeckt hebt, ſitten blyven, daer om moet men daer wel op letten.

Ick hebbe niet nodigh geacht, hier van een beſondere Figuer te ſtellen, alſoo ick ſulckx in een

een andere Copere Plaet heb afgebeelt, alwaer twee Konſtenaers, den een met ſterck-water, den anderen met Graveer-yſer werckende, genoegſaem afgebeelt is.

CAP. XII.

Hoe men in de grondt graveren zal.

IN de Graveer-konſt moet ghy op veel ſaecken letten, want ghy moet weten dat ghy veel lijnen en ſtreecken van verſcheyde dickten moet maecken, als mede rechte ende ſchuynſe. Derhalven kondt ghy wel afmeten, dat tot de dunne Lijnen een ſubtyle Etznaeldt, ende tot de groote een grove van nooden is.

Maer hier moet men noodtſaeckelijck acht op geven, dat het met een dicken naeldt, wiens punt kort gheſlepen is, ſwaer valt een grove treck te maken, anders dan op drie manieren.

Ten eerſten zoo wanneer men hardt druckt ende de punt is dick en kort, zoo maeckt men een breeden wech. Maer indien ghy deſe manier wel aenmerckt, zoo kondt ghy wel afmeten dat de ſtreecken niet ſuyver konnen vallen, alzoo het ronde van de punt de grondt niet doorſnijt, maer daer afſchampt.

De

De tweede maniere is, als wanneer men veel ſtreecken heel dicht by malkanderen maeckt, ende door dickwils over graveren verbreet, maer dit is te langh ende te ſwaer.

In de derde, om te maecken een ſtreeck tamelijck dick, ende het ſterck-water daer langen tijdt op te laeten, maer hier van zal ick hier onder ſpreecken, op zijn behoorlijcke plaetſe. Maer door de dagelijcxſche ervarentheyt, bevinde ick dat de breede geſlepen Etz-naeldt bequaemer is om breede ſtreecken te maecken, als de ſpitze, om dat de ſelvige oock met haer ſijden ſnyden, het welck de ſpitze niet en doen. Ende naer dat ick u zal geſegt hebben de manier, hoedanigh men de ſpitze Etz-naelden zal gebruycken, tot ſaecken daer toe zy bequaem zijn, zal ick u mede aenwyſen hoe men de breede Graveer-naelt zal gebruycken ter plaetze alwaer zy bequamer als de ſpitze zijn, waer uyt ghy dan zult konnen leeren, hoe men de grove trecken ſuyver maecken zal.

De

De vierde Figuer.

CAP. XIII.

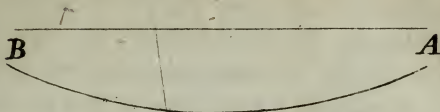
Hoe men de ronde of spitsige Naelden op de Plaeten regeeren zal.

GHy kondt wel afmeten uyt het gene ick hier te voren geseyt hebbe, dat u Etznaelden wel rondt geslepen moeten zijn, op dat zy te vryer in het Coper draeyen en wenden konnen, ende voor al dat hare spitzen scharp zijn, om te beter den grondt en koper aen alle kanten te konnen doorsnyden, ende zo wanneer ghy bevint dat u Naeldt aen alle sijden niet wel en snydt, zoo isse niet wel rondt geslepen.

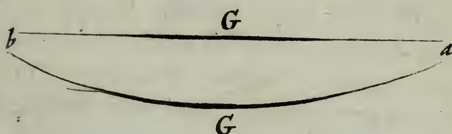
Voorders soo ghy eenighe Lijnen of Streecken maecken wilt, die even dick zijn, het zy dan recht oft krom, gelijck de streecken A. B. in de nevens-gaende Figuer vertoont werdt, zoo leert u de reden dat ghy u Naeldt even krachtigh drucken moet.

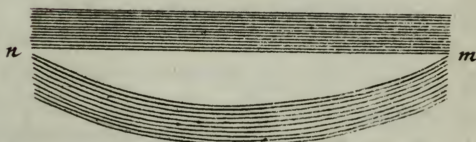
Maer wilt ghy eenige trecken van ongelijcke dickte maecken, als de twee Lijnen geteeckent A. B. zoo kondt ghy wel oordeelen dat ghy in 't begin van A. styver ende allengx B. genakende slapper drucken moet, de handt gedurigh

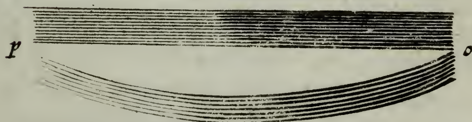
Hoe de trecken fyn of grof beginnen en uytgevoert worden

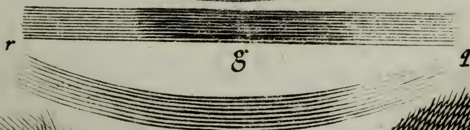

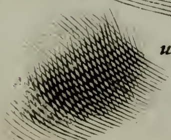

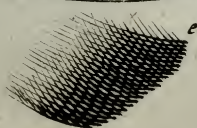

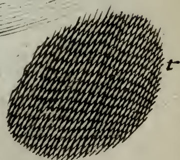

durigh lichtende van de eene tot de andere ſijde, tot dat ghy bevint datſe van ongelijcke dickte over haer heele langhte zy. Ende by aldien ghyſe maecken wilt als de Figure A. B. G G. u verthoont, alwaer ontrent de G. G. het dickſte is, zoo moet men lichtelijck beginnen van de ſijde A. ende allenxkens ſtyver gaen tot G. ende dan weder ſtijf van G., ende allenxkens ſlapper tot B., ghelijck ghy in de Figure A. B. gedaen hebt, zoo ſult ghy (gelijck in de Figure A. B. vertoont werdt) zuivere ende grove ſtreecken maecken. Al het gene ick geſegt hebbe van deſe drie ſoorten, welcke verdobbelt ſes konnen zijn, is genoegh om alle gedaenten van ſneden te onder kennen die u mogen voor komen, want ghy ſiet wel dat de ghelijcke ſtreeck A. B. ende de kromme die daer by gevoegt is van een dickte zijn, van de eene kant tot den anderen, ende dat de kromme in ſich bevat alle ſoorten van kromheydt in 't generael, ende wat aengaet de twee andere, het onderſcheydt beſtaet alleen in haer ongelijcke dickte.

Ende om te betoonen dat het getal der ſtreken of Linien is, als een verhalingh van een van de drie geſeyde Lynen, zoo heb ick de zelve onder de Figuren M. N. O P. Q. G. R. dickwylder willen vertoonen, ende om verder voor oogen te ſtellen, dat het ronden ofte te-

gen-Graveren niet anders is als een herhalingh van een en de zelve ſaecke, zoo hebbe ick deſe drie ſoorten van aſſeeringe hier onder de letters T. E. U. vertoont, om dat by aldien ghy eenighe ſtreecken van ghelijcke grootte maecken wilt, het zy datze recht oft krom zijn, ende wilt datze aen een eindt dunner worden; ende wanneer zy aen alle beyde de einden moeten verdunnen, ghy u daer naer kont ſchicken: Al waer 't ſchoon dat men een groot aental, jae ſelfs een nacht wilde af-beelden, zoo ſiet ghy wel dattet niet anders dan een verhalingh van een der drie verthoonde Figuren is.

Zoo ghy nu wilt dat u werck met de Etznaeldt ofte het ſtarcke water gedaen, met deze arbeit over een kome, zoo moet ghy ter plaetze daer u Lynien grof zijn, hart op drucken, ende uyt die zelve reden alwaer de Lynien fijn zijn, ſachter drucken moet; want ghy kondt wel oordeelen dat als u arbeit in het Gegronden Coper ghedaen is, ende ghy het ſtarck-water daer over giet, het zelve eender einde ſtarcker inbyten zal ter plaetze daer ghy met u naeldt hart hebt gedruckt, als daer ghy ſachte en fijne Aſſeeringe getrocken hebt.

Hier by gevoegt hoe men ſich verders ſchicken zal ende behelpen, zal ick hier naer ſegghen, verhaelende van het inbyten door het ſtarck-

ſtarck-water, ende om die reden dat u arbeit zoodanig zy, datze u meeninge eenigſins even naerdere. Dat meer is, wanneer ghy met een ſuivere Etz-naeldt eenighe Linien ghemaeckt hebt, ende ghy de ſelvige daer naer wat vergroven wilt, zoo moet ghy de ſelve met een andere grovere en dicke naeldt, naer dat ghy de Linien dick wilt hebben, over-loopen. Men kan mede met een andere naeldt de ſtreecken van de grootte ſlach over graveren, zoo wel met de ſpitze als met de ſtompe; ende hier door komt het by dat de Plaeten beter afdrucken.

Daer is noch overigh te handelen, hoe men ſich met de breedt Ovaels-gewyſe geſlepene naelden behelpen zal, welck te pas komen, wanneer men eenige ſtreecken verbreeden of verdicken wil, ofte zoo grof maecken dat men genootſaeckt is de ſpitze Graveer-naelden te laeten, het welcke men ſomtijts doen moet na de gelegentheydt der ſaecke, want de ſpitze naelden dringen dieper in het Koper als de ſtompe ofte breede, nochtans gebeurt het dickmaels, dat ghy genootſaeckt zijt grove ſtreecken te maecken by eenige gelegentheydt, gelijck al bereets geſeit is hier te voren, dat naer dat ghy met de grove plompe naelden eenige trecken gemaeckt hebt, dat men met een van de dicke naelden, die kort en rondt geſlepen

zijn, door de gefeyde grove ftreecken fterck heen loopen, voornamentlick aen de wytfte ende breetfte plaetzen.

De vijfde Figuer.

CAP. XIV.

Hoe men met de breet-geflepene Naelden grove ftreecken maecken zal, ende hoe men die houden moet, en op de gegronde Kopere Plaeten beftieren zal.

IN de navolgende Figure fiet ghy den breeden ghellepen Etz-naeldt, ghelijck als een Schrijf-pen afgebeelt, wiens Ovael A. B. C. D. is de fnede der penne, ende dat deel by C. het einde, waer mede men fchryft. Maer wat belanght de manier om de felve te houden, die is even gelijck als men een Schryf-pen houdt, uytgenomen datze in plaets dat de Schryf-pens fpleet, ghekeert naer het kruys van de handt het Ovael van dees breedt geflepen ftift, is gewent naer den duym toe, gelijck als de Figuer N°. III. uytwijft: daerom zoo kanmenze oock wel op een andere maniere houden, gelijck als by exempel voorgeftelt is in de Figuer N°. IIII.

Fig. I.
A
B
D
C

Fig. II.
b
d
c

s
n
r
Fig. III.

p
q
Fig. V.
Fig. IIII.
m
n

N°. IIII. voorgeſtelt wort, maer voor mijn, ick vinde dat de eerſte voorſtellinge beter is, ende dat men meerder kracht heeft om in te drucken.

Om u nu de manier te toonen om grove en diepe Haelen te maecken, ende hoedanigh dat men de breedt geſlepene naeldt hier toe zal gebruycken, zoo let doch wel op de Figuren I. ende II. als welcke ick met voordacht om deze oorſaeck grooter hebbe afgebeelt, om te beter waer te doen nemen, wat daer omtrent van nooden is, gelijck ick hier onder ſeggen zal.

Eerſtelick ſiet ghy dat de Figuren A.B. C.D. is van ghedaente als een Ovael, zoo wanneer ghy nu met het eindt van u breede Etz-naeldt in het Koper tot de letters B. D. 't welcke het breetſte van den Ovael is, indringht, zoo hebt ghy een ſtreep gemaeckt die zoo breedt is als de Linie B. D. van een is, ende in 't midden zoo diep als O. C. lang is, ende zoo ghy u naeldt zoo diep niet in en drijft, zoo maeckt ghy een ſtreeck zoo breedt en diep als de Figuer II. aenwyſt, met de Letters B. D. O. C.

Hier uyt bemerckt ghy, dat indien ghy u breeden naeldt niet diep indruckt, u treck minder diep zal zijn, ende by gevolgh ſmalder; in tegendeel zoo ghyſe dieper indrijft ſalze die-

 per

per en volgens breeder zijn, ghelijck als de handt van de darde Figuer in 't midden ghemaeckt heeft, 't welck afgeteickent is met de letters R. N. S. alwaer ghy ſiet dat ſacht begonnen zijnde by R. ende daer naer allenxkens dieper tot aen N. ende van N. de handt verlichtende tot aen S. zoo ſult ghy een treck maecken als de ſtreep geteeckent met R. N. S. ende zoo oock met de andere. De ſwaerigheyt om zoo een kleyn Ovael te vertoonen, heeft my verplicht den breeden ſtift te vertoonen tuſſchen de vingers van twee verſcheyde handen grooter als zy weſen moeten, namentlijck in de dickte der ſtock, waer in zy moet ghevat worden tuſſchen de vingeren van twee verſcheyde handen.

Wat de Figuer I. I. I. I. belanght, dewijl in de ſelve den breeden Etz-naeldt ghedraeyt is tegen den grootſten vingher, moet men de Aſſeeringh beginnen van letter M. en eindigen in letter N. met zodanigen kracht ende verlichtinge als hier voor aengeweſen is.

Nu zoo wanneer men de ſtreecken fijnder in't begin ofte eindt maecken wil, zoo ſoeckt men maer een hier toe dienende ſpitze Etz-naeldt (even als in de Figure V. te ſien is) te nemen, wat ſtyver druckende, ghelijck als van Q. ende van daer tot P. wat lichtende, 't welck dan over al moet waer genomen werden, daer

men

men zoodanige trecken maecken wil, ende om het zelve bequamer te doen, zoo moet men in 't wercken zijn Plaet draeyen, om de zelve beter naer u handt te hebben.

Daer zijn eenige Konſtenaers, welcke naer dat zy eerſt met den ſpits geſlepen naeldt iets hebben getrocken, daer naer met den breeden naeldt om hare trecken, ter plaetze daer het noodigh is, te meer te vergroven ende breeder te maecken, het welcke ick voor deſen mede gedaen hebbe, maer nu vinde ick beter, dat men den breeden Etz-naeldt gebruyckt, gelijck als ick ſeggen zal, om dat den ſpitze naeldt gemackelicker in de treck van den breeden naeldt ingaet, als den breeden naeldt in de treck van den ſpitzen naeldt, aengeſien dat ſulcke ſtreecken ſuyverder komen te vallen.

Die gene, welcke ſich met het Graveer-yſer behelpen, ende de geſeide ſtreecken verdicken, als zy door ſtarck-waeter het werck hebben doen inbyten, ſullen veel eer ende ſuyverder door de boven-geſeide manier vergroven.

Ick geloof dat ick genoegh aengeweſen heb de manier om de ſpitze ende breede Etz-naelden te gebruycken. Doch zal ick echter in 't voor by gaen hier by voegen, om niet te vergeten, indien het my mogelick is, dat is dat ghy in 't Etzen u ſpits en breede Etz-naeldt, zoo veel als het mogelick is, op de Plaet recht

houden moet, ende u gewennen moet de zelve met een vaſte handt te ſtieren, op dat de ſchreven zoo veel te netter ende vaſter vallen, ende om dat te doen, moet men noyt met de Etz-naelden arbeiden, ten zy datſe wel geſcharpt zijn, ende de zelve dickmaels, hoe goet zy oock zijn, mogen ſlypen.

Dat meer is, zoo waerſchouw ick u, dat ghy uwe fijne ſtrepen, welcke het licht ofte den dag vertoonen, ende u verdiepingen met ſuyvere Etz-naelden haelen zult, ende niet heel hart daer in ſnyden, maer daer en tegen dieper ſnyden, zoo wanneer men eenighe ſchaduwen wil uitdrucken, op dat men (gelijck hier naer op zijn plaetze ſeggen zal) een groot deel van de verdiepinge kan bedecken. Want ghy verſtaet wel dat de naelden, daer men den dagh of het licht mede uitbeelt, het Koper maer effen moeten raecken, en zodanig datze maer alleenig de grondt wegh nemen. Zoo dat wanneer ghy het ſtarck-water daer op doet, het niet diep in en byte, als wel op andere plaetzen daer ghy den naeldt dieper ingedruckt hebt, zoo dat als de verdiepingen bedeckt zijn, zoo ſullen die plaetſen, waer den Etz-naeldt dieper in gegaen is, veel ſwarter ende ſchaduwachtigher ſich vertoonen als de andere plaetzen. Hier in beſtaet de voornaemſte konſt van Graveren, en inbyten met ſtarck-water.

Ende

Ende om u het zelve beter te doen verſtaen, indien ghy een verdiepinghe met een ſelfde Etz-naeldt hebt uitgewerckt, ende over al zoo wel in de duiſternis of ſchaduwe, als in het licht even eens arbeit, zoo kond ghy wel begrypen dat het werck, zoo wanneer ghy het ontdeckt ſich even eens over al zal vertoonen, naer dat het ſtarck-water daer zal over gedaen zijn, ende het licht ende ſchaduwe of duiſternis even alleens vallen, ende u werck alzoo niet goet zijn, daerom moet ghy op uw' ſtreecken ende Aſſeeringen wel letten.

Hier by vermane ick u weder van tijdt tot tijdt, wel waer te nemen met u dick penſeel, ofte by gebreck van het zelve een yeder by de handt te hebben, om daer mede het gene van den grondt ofte het koper afgeſchrabt wordt naerſtig af te vegen, op dat de zelve in de Aſſeeringhe niet blijven ſitten, want het zelve zoude ſtrepen in de grondt, ende 't papier dat ghy om het zelve te bewaeren daer op geleght hebt, maecken.

Ghy zult mede u Penſeel aen geen vet laten komen, ende dit zal u voor het laetſte geſeit zijn.

CAP. XV.

Maniere hoe men zijn Plaete ſtellen moet, om het ſtarck-water wel te vatten.

U Plaete nu geheel vaerdigh zijnde, zoo draeght goede ſorge datter geen vuyligheyt in de Aſſeeringe blijft, ende zoo daer by geval een valſche ſtreeck, kraſſen of iets anders op mocht zijn, 't welck ghy wilt dat door het ſtarck-water niet in gevreten wordt, zo mede de randen van de Kopere-Plaeten, welcke gemeenlick over al niet wel begrondt zijn ofte wel gegrondt weſende, wanneer men met het houte ſpaentje wil voelen of de grondt wel gekoockt waere; by ongeval daer iets afginge, zoo zult ghy de zelve decken als ick gae verhaelen:

Set het mengſel van Kaers-ongel en Olie, dat ghy hier te voren ghemaeckt hebt, op het vuyr, neemt als dan een grof of dun Penſeel naer de grootte van de plaets die ghy bedecken wilt, ſtryckt daer mede over de plaets die ghy niet en wilt dat van het ſtarck-waeter ingebeten wordt.

Dit gedaen zijnde, zoo neemt een Varckens borſtel, of iets diergelijcx, doopt de zelve in u

ge-

gemaeckte ſtop-grondt, ende beſtryckt daer mede de rugh van u Plaet, zoo dat het ſtarck-water op den rug van de Plaet niet kan byten, alzoo hier door de kracht van het ſtarck-water gebroocken wordt, dat het zoo veel niet kan ſchaden.

Draeght voor al ſorge dat u ſtop-grondt niet te weeck zy; want het zelve zoo zijnde, zoo wanneer men als dan het ſtarck-waeter op de Plaete gieten ſoude, zoo ſouw het zelve van zijn plaets, daer ghy het geplackt hadt, afgaen. Daerom is het dat het weſen moet, gelijck ick geſeit hebbe, dat is zoodanigh van Olie ende Ongel gemengt, dat het vaſt gehecht blyve.

Voor mijn, als ick daer wat mede bedecken wil, ende het laeten koudt worden, zoo legge ick reys op reys, inſonderheyt des winters, een weinig op mijn ſlincke handt, om dat de warmte van de handt het zelve ten deele doet bequaem blyven, het gene my beter dunckt te zijn, als of men de ſtop-grondt t'elckemael weder in zijn vadt dede ſmelten.

Ick zal niet vergeten u te ſeggen, dat my dickmaels ghebeurt is, ende voornamentlick met den weecken grondt, hoe dat wanneer ick het ſtarck-water daer op goot, het ſelve in een oogenblick al de grondt dede afgaen, ende geſocht hebbende naer de oorſaeck van dit toeval, zoo ghebeurden het eens op een kouden

ende vochtigen dag, dat naer dat ick gearbeyt hadde, ick bevondt mijn Plaet van de Tafel lichtende, de ſelve achter heel vochtigh was, gelijck als een deckſel, het gene men van een koockende pot neemt, het welck my dede dencken datter wel licht eenighe vochtigheyt tuſſchen de Plaet ende de Grondt ingedrongen mocht zijn, het welck my dwongh een proef daer van te nemen, het welcke was te wercken op twee Plaeten, de eene zoo begrondt zijnde als de andere, ende al eer ick het ſtarck-water daer op dede, zoo hield'ick de eene Plaet over het vuyr om de vochtigheydt, indien daer eenige op mocht zijn, te doen verdwynen, het welcke oock naer mijn gevoelen zoo uitviel, maer de andere, welcke ick niet over het vuyr gehouden hadde, daer van lichte ſich den grond af, gelijck ſulcx te vooren geoordeelt hadde dat geſchieden ſoude. Daerom zoo is het noodigh dat men voornamentlick in de winter de Plaeten eerſt moet over het vuyr houden, al eer men het ſtarck-water daer op giet, om de vochtigheden te doen uitwaeſſemen, het zelve is van grooten gevolg.

Hier is een ſaeck, welcke men ſwaerlick voorkomen kan, maer het is het beſt dat het ſelden gebeurt, dat is, dat het Koper ſomtijts vet van aert is, waer door het by komt dat de grondt daer niet wel vaſt aen kleeft, of ſchoon

het

het ſchijnt daer wel aen te hechten, ende men bevint het ſelve niet, ten zy naer dat het ſtark-water daer op gegoten is, want men heeft het zelve geen ſeven of achtmael gegoten ofte het Koper vertoont ſich op die plaetze daer men geaſſeert heeft, ende het vet is veel roder als ter plaetze daer het niet vet en is, ende het ghebeurt dat op ſulcke plaetzen de grondt ſpringt. Ick heb hier tegen geen andere middelen gevonden, als de Plate weder door ander ſtarck-water te overgieten, gemaeckt van goeden gedeſtilleerden Azijn. Dit toeval is my in twaelf jaeren drie of vier mael over komen, de eerſtemael als ick bevondt dat mijn grondt opdreef, was mijn werck van het ſtarck-water al ten halven ingebeten. Ick geloove dat mijn misſlagh by gekomen is van mijn ſtarck-water, welck al te ſeer gemengt, ende dat meer is, dat den Azijn, welcke ick de laeſte mael gemaeckt hadde, al te ſeer geverſt was, dit heeft my verbonden om naer een middel uyt te ſien, om mijn werck van deze ſchip-breuck te bevryden, mijn Plaeten met ſchoon-water wel waſſchende, daer naer de zelve van verre tegen het vuyr te doen droogen, ende hebbende gemaeckt ſtarck-water met goeden gedeſtilleerden Azijn, heb ick twee dagen daer naer begonnen mijn Plaeten te doen inbyten. Ick heb u deze kleine raedt te geven, om u daer

voor

voor te hoeden, ende het zelve te helpen, zoo het u moght komen te gebeuren.

Vervolgens zal ick u leeren de manier om een inſtrument te maecken, om de Plaeten zodanigh te houden alſſe ſtaen moeten, wanneer het ſtarck-water daer op wordt gegoten, het welck niet beletten zal dat een ieder zijn ſin volge, die het op een ander manier maken wil.

De ſeſte Figuur.

CAP. XVI.

Van de Gedaente eenes Inſtrument, het gene men noodigh heeft om gevoeghelijck de Plaete zoodanigh te houden, gelijck als men het ſtarck-water daer op giet.

EErſtelijck voor die gene, welcke begeeren tamelick verſien te zijn, van het gene haer tot het Plaet-Etzen noodigh is, zoo vertoont de Figure haer dat het ſtuck gemerckt met de letter A. een trogh is van hout uyt een ſtuck, van omtrent vier duymen hoog, ende ſes duymen breedt, onder dezen trogh is een aerde verglaeſde kom met B. geteeckent, in den

Hoe het water op dat koper moet gegoten worden.

in de welcke men het ſtarck-waeter ontfangt, ende weder daer uyt op de Kopere-Plaet giet. Op de grondt van deſe trogh is een gadt recht over de A, waer door het geſeide ſtarck-water in de aerde pot valt. M. N. O. P. is een houten bordt, het welck rondom met houte Lyſten ongevaer twee duymen breedt beſet is, om te beletten dat het ſtarck-water, als men het op de Plaete giet, niet verloren gae.

Dit geſeide bordt ſtaet ſchuyns teghen een muer of ander vaſte plaetze, ende komt op zoodanighen wyſe in de open trogh, dat het ſtarck-water, het welck men op de Plaet giet welcke op het bordt leidt, weder in de trogh valt, ende van daer door het gadt, welck in het alderdiepſte van den trogh is, in de aerde kom, welcke daer onder is geteeckent met de Letter B, de C. is de Plaet, welck met twee houte pennen op het houte bordt gehouden wordt, ſchuyns en plat daer op leggende.

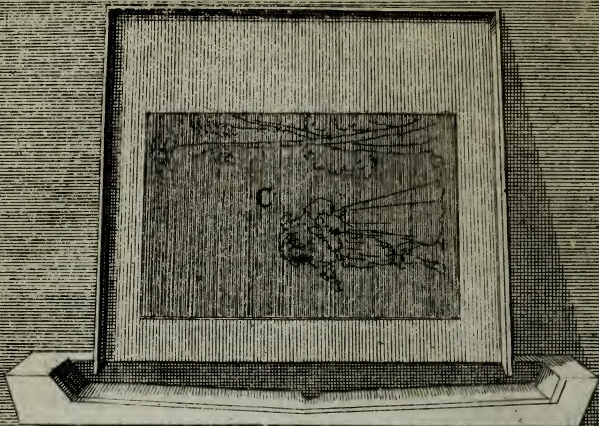
Nota. Ghy zijt hier mede gewaerſchouwt dat het bordt, pennen, ende den trogh wel moeten gepickt zijn, ofte met yets anders overſtreecken, om het ſtarck-water te konnen wederſtaen, Q. is een verglaeſde aerde kan, ofte van diergelijcke materie, met welck men uyt de aerde kom B. het ſtarck water ſchept op de Plaet, gemerckt C. gelijck de Figuer uytwijſt, hebbende niet zoo drae het gheſeyde ſtarck-

water

water over de Plaet gegoten, ofte men moet uyt de kom terſtont weder ſcheppen, ende zo gedurig op de geſeyde Plaet gieten, tot een ſekeren geſtelden tijdt toe.

Ick heb hier onder de kom geſtelt de gedaente van een groot hout, om de ſelve hooger te lichten, het welck ſonder reden niet gedaen wordt, want hebbende de voeten van de trogh doen maken van zoodanigen hooghte, dat de onder-geſtelde kom al te laegh ſtaet, ende het ſtarck-water in 't vallen komt uyt te ſpatten, ende als tot ſchuym zoude veranderen, gelijck het zeep-ſop dat geſlagen wordt met de hant. Dit heeft my veroorſaeckt de kom zoo veel hooger te ſtellen, ende hoe hooger dat de zelve ſtaen kan, hoe beter het is, ende daerom zoo kan men verſcheyde Inſtrumenten gemaeckt worden, die al te ſamen ſlecht en licht te bedencken zijn.

Hier volgt de ordre om het ſtarck-water op de Kopere Plaeten te gieten, hoe men naer de gelegentheyt des tijts, met het menghſel van olie ende ongel de hoogſels en verſchieten van de Plaete beſtrycken zal.

C

De ſevenſte Figuer.

CAP. XVII.

Ordre die men houden moet, om het Starck-water op de Kopere Plaeten te gieten, ende hoe men met de ſtop-grondt van Olie ende Ongel de Plaeten zal decken, de hoogſels en de diepſels, of ſchaduw of dagh behoorlijck zal voorſtellen.

GHy hebt geſien de manier hoe men de Plaet ſtellen moet, om het ſtarck-water daer op te gieten, nu is daer overigh te verhaelen, hoe langen tijdt men het zelve doen moet, want op veel wercken moet het ſtarck-water dickwils gegoten werden, om volgende redenen.

Hebbende ſtarck-water genoegh in u aerde kom, zoo ſchept met u verglaeſde aerde kan, ende giet het ſtarck-water op de Plaet, zoo hoog en recht als het mogelick is, zoo dat het gelijck over de heele Plaet vloeye, ſonder daer met u pot tegen te raecken: ende zoo wanneer ghy nu acht of thien mael de volle pot over de Plaet geſtort hebt, zoo alſſe in de

voorgaende Figure geſtelt is, zoo moet menſe anders om keeren alſſe gheweeſt heeft; by exempel zoo als zy vertoont wordt in de boven-ſtaende Figuer, gemerckt C, daer naer moet menſe noch thien of twaelf mael begieten, gelijck hier onder, ende naer dit die noch drayen als in de onderſte Figuer, ende ſtorten daer noch acht of thien maelen ſtarck-waeter over. Dit alles moet ghy omtrent een vierendeel uurs daer naer weder doen, naer dat het ſtarck-water krachtigh of het Koper hardt is.

Want indien het Koper hardt is, zoo moet men in meerder tijdt het ſtarck-waeter daer over gieten, indien weeck minder. Ende om dat men in't begin de kracht van het ſtarck-waeter niet wel weten, ofte de hoedaenigheyt van u Koper niet wel onderkennen kan, zoo zal ick een middel om het ſelve te weten aenwyſen, om u naer de hardigheyt ofte weeckheydt van u werck te ſchicken; want het gebeurt dickmaels dat men Plaeten vindt, waer op een groote kracht te gebruycken van nooden is, als mede andere die veel weecker zijn. Hier en teghen vint men oock veel wercken welcke niet meerder grove ende vaſte als ſachte en nette trecken vereiſſchen; ghelijck als de Plaete die in dit Tractaetje ſtaen, ofte die dubbelt grooter zijn.

Om dan de kracht van u ſtarck-water, ende

de

de hardigheyt vau u Koper te kennen , om de zelve tot dit werck bequaemelijck te gebruicken , zoo ſult ghy de eerſte mael (ghelyck als het hier vooren geſeit is) de helft van een achtendeel van een uyr u Plaet met ſtarck-waeter begieten , daer naer ſult ghy u Plaet af-nemen, ende zult daer daetelijck gemeyn waeter , en dat van hoog genoeg daer op gieten , omſe te waſſchen , zoodanigh datter geen ſtarck-waeter meer op blyve ; want indien zy niet wel afgewaſſchen is , zoo wanneer als ghyſe zult hebben doen droogen , zoo ſal de grondt gheheel groen zijn , ende ſal u beletten het werck te ſien. Ende daer naer zult ghy de geſeyde Plaet tegen een helder vuyr houden,zoo dat ſonder ſmelten van den grondt , de Kopere-plaet droogh werde : dit gedaen zynde, zoo zult ghy een klein ſtucxke houte-kool nemen , en vryven daer mede u grond (ter plaetze daer fijne Aſſeeringe zijn) af ; en zoo u. l. bevindt dat de fijne trecken genoeg door het ſtarck-waeter zyn ingebeten, zoo lecht u Plaet op een Ezel,gelijck by de Schilders gebruickt worden , of diergelijcken , zoo neemt dan de ſtop-grondt met een Penzeel , bequaem om de hooghſels en de verſchiete , die dun en ſacht weſen moeten , te bedecken , ghelijck zoo wanneer ghy wilt iets leggen op de trecken die ghy niet en wilt dat verder ſullen ingege-

ten worden, ende op de plaets welck ghy door den houte kool ontbloot hebt. Hier by zult ghy ſorge draegen datter altijdt genoegh van de ſtop-grondt op gedaen worde, ende dat de Penzeel niet vet maer ſuyver en ſchoon zy, ſtryckt daer mede over de Aſſeeringe, tot dat de ſtop-grondt in de ſtrepen blyft ſitten, ende dit is de eerſte deckingh der dunne en fijne Aſſeeringe, welcke de hooging den dagh ofte het licht zullen uitbeelden.

Indien het in de winter is, zoo warmt u Plaet eerſt een weinig tegen 't vuyr, om alle de vochtigheyt te doen verdwynen, zoo zult ghyſe op u. l. voorigh Inſtrument leggen, ende gieten daer ſtarck-waeter op als vooren, duerende omtrent een half uyr, ghy moet mede de Kopere-plaet omkeeren, gelijck als in de Figure onder N°. 7. genoeghſaem te kennen geeft, dit gedaen zijnde zult ghyſe met gemeen waeter waſſchen ende droogenſe tegen 't vuyr, ſonder de ſtop-grondt daerſe mede beſtreecken is te doen ſmelten (waer op men naerſtig letten moet) want u werck ſoude gevaer loopen van bedorven te zijn.

Daer naer u Plaet gedruckt weſende, zoo zult ghyſe weder op den Ezel ſetten, en ſtoppen u voorigen Aſſeeringe en dichter by verſchieten wat verder daer mede uyt, op dat de ſelve dies te meer vloey ſoude hebben.

Ick

A
E
a
D
B
O
b
C
F
3
1
c
4
2
d
m
m
m
n
n
n
o
o
o

Ick heb geraeden gevonden een Plaet van veel ende verscheyden sachtigheden alhier te stellen, om beter te doen verstaen wat voet dat men houden moet om de selve van tyt tot tyt te stoppe voor die gene welcke in dese Konst noch zooverre niet gekomen zijn.

Ghy sult dan believen te overleggen dat het niet sonder reden is, u te kennen gevende de manier om u grove als spitze Etz-naelden te stieren, ick heb altijdt geseit dat men de groven gebruycken moet, alwaer men de streecken grof hebben wil, vast drucken zal, ende zijn handt verlichten zoo wanneer men fijner Asseeringen trecken wil, het welck dan veel tot het werck van het starck-waeter helpt.

No a. Hier komt de achtste Figuer; by exempel, indien ghy gestopt hebt voor de eerste mael dat deel, welck de Letter A. B. C. D. besluyten, het gene een ghedaente van een Ovael maeckt, ende dat ghy de tweede-mael bedeckte de plaets die daer is tusschen de Linie A. B. C. en de Linie E. O. F. ende dan weder met starck-waeter die plaets begoot, geduerende den tijdt die geseyt is, zoo kond ghy wel oordeelen dat het uytgewerckt zal hebben daer ghy naer verlangt. Ick heb hier boven in de Plaet gestelt een Vrouwen arm om u van naer by te doen sien, alwaer de verdiepingen door de letteren A. B. C. D. duyde-

lijck ghesien worden , ende door het andere schaduwachtiger zynde , gelyck als men ghemeenlijck de Affeeringen deckt naer de ghelegentheydt , zoo dat de Linien in den dach haer verliesen, ende in het duyster vergroven.

Hier by heb ick oock willen stellen vier bergen van aerde, de eene gemerckt M.M.M. de eerste-mael , daer aen volgende is ghestopt N. N. N , daer naer O. O. O. zoo schieter over dat het donckerste ende het swartste is.

Maer yemandt zoude mogen seggen , dat men sulckx met fijne en grove naelden zoo moste uytvoeren , dat men niet hoefde uyt te stoppen , en dat het starck-waeter even matigh zyn werck zoude moeten doen ? Ick antwoordt hier op dat het niet zoo sichtbaer sich vertoonen zoude , gelyck als het werck van de tweede Figuer uytwyst , welck ick uytdruckelijck op die manier gemaeckt hebbe, alwaer ghy door de afscheydingen 1,2,3,4. de streecken waer men de stop-grondt opgedaen duydelijck sien kan , gelijck men in verscheyden Plaeten van eenige Graveerders met starck-waeter kan bespeuren.

Derhalven kondt ghy wel oordeelen door dit starck stieren der Etz-naeldt niet alleen den grondt afschrapt, maer selver 't Koper met sich neemt , gelyck als met het Graveer-yser ; zoo wanneer de strepen niet diep genoeg zyn om het

het ſwart te ontfangen ; ofte het ſtarck-waeter een kleynen tydt daer op gheweeſt zynde ; maeckt dat de twee ſcheydingen niet grof of ſwart zyn , maer gelijck den dagh aen de uytterſte deelen ſich vertoonen : Ende om dat het door onachtſaemheyt ſoude konnen gebeuren als u Plaet gewaſſchen is , in 't droogen de ſtop-grondt door de hitte van't vuyr op andere Aſſeeringe quam te loopen,die ghy noch groover wilde doen inbyten , zoo neemt met een ſchoonen doeck de plaets daer het over-geloopen is ſchoon af, neemt dan kruym van broodt en vryft daer mede zoo langhe daer over dat ghy oordeelt dat de plaets niet meer vet en is , dit hulp-middel wordt hier niet geſtelt dan in grooten noodt , om het vet daer van de ſtopgrond over de Plaet geloopen is wech te doen, op dat daer niet belet en worde, dat het ſtarck-water zyn werck wel doet , daerom moet men wel toeſien dat het zelve niet en geſchiede.

Komende nu tot de middel om de Platen, die men voor de tweede mael bedeckt heeft,wel te doen inbyten door't ſtark-water,naer de tweede deckinge zult gy u Plaet ander-maelen een goede half uyr lang met ſtarck-water begieten.

Dit verricht hebbende, zoo waſcht de zelve weder met ſchoon water af , ende drooghtſe als gy gewoon zyt,daer naer zult gy voor de laeſte mael de ſtop-grond van Ongel en Olie daer we-

der over doen, ter plaetzendaer gy meent dat het noodig is, om de ſchaduwen en dagen van malkanderen af te ſcheyden, ende daer door u arbeit aengenaem te maecken. Als nu alles wat noodig is geſtopt is, zoo gieter het ſtarck-waeter voor de laeſte mael over, deze reyſe moet ghy wel acht geven dat ghy het ſtarck-waeter behoorlijck daer op laet blyven. By Exempel, indien op u Plaet eenige ſchaduwen of Afſeeringen zyn, die ghy diep wilt ingebeten hebben, ende by gevolg heel ſwart moeten zyn, zoo moet men deze laeſte mael het ſtarck-waeter meer als een uyr daer op gieten, ende zoo vervolgens met andere wercken.

Derhalven kondt ghy wel bemercken, dat ick alhier geen generale Regel om de Plaet naer behooren te decken, in alle gelegentheden kan voorſchryven, nochte veel min een ſekeren tijdt ſtellen om het ſtarck-waeter daer op te gieten, ende ghy moogt wel dencken dat *Calot* wel onderſcheyt heeft weten te maken, hoe lange men het ſtarck-waeter op kleyne of groote wercken moeſten gieten.

Ick heb hier te voren geſeyt, hoe men van tijdt tot tijdt de Plaet met houte-kool ontdecken kan op eenige plaetzen om te ſien, oft het ſtarck- waeter genoegh ingebeten heeft. Oordeelt dan van de tijdt in de welcke ghy het ſtarck-waeter op giet, naer de grootte van

het

het werck dat ghy doen moet. Ende ick waerſchouw u derhalven ter goeder tijdt om de zelve zoo ſwart te maecken als eenige Plaeten in dit werck geſtelt,en onder anderen den Tytel-plaet ende de Figuer, alwaer het ſtarck-waeter gegoten wordt, hebben my gebracht ten naeſten by zoo verre, als ick het hier beſchreven hebbe, niet te min moet men met onderſcheyt gaen, want alle Koper ende alle ſtarcke wateren zyn niet alleens tot alle tyden.

Als ghy nu (by Exempel) u ſtarck-waeter een uyr op de Plaet hebt gegoten, zoo zult ghy de zelve noch eens met gemeen waeter waſſchen, maer het zal niet noodigh zyn om de zelve meerder te droogen als te voren gedaen hebt, wanneer ghy daer meer ſtarck-water op gieten wilt, ende men hoeftſe maer tegen het vuyr te houden, tot dat de ſtop-grondt ſmelt, daer naer zoo vaeghtſe met een ſchoon doeck af aen beyde zijden, tot datter geen meer van ſtop-grondt op en blyve.

CAP. XVIII.

Hoe men de Grondt van de Kopere-Platen (naer dat het Starck-waeter zijn werck gedaen heeft) af zal doen.

NEemt een wel-ghebranden houte-kool van Wilghen-hout, ende neemter de

ſchors van, doet de zelve kool in ſchoon waeter, ende waſſchet met het zelve waeter u Plaet, ghy zult geduerigh met geſeyde kool op den grondt vryven, op een manier gelijck als wanneer men het Koper polijſt, ende dit zal den grondt wegh nemen; voor al draeght ſorge datter geen ſandt ofte andere vuyligheyt tuſſchen de kool op de Plaet en kome, ofte datter eenigh ſandt of quaſten in zyn, want daer door zo ſoudender ſchrabben op de Plaet komen, die men ſwaerlijck daer uyt zoude konnen krygen, voornamentlijck alwaer de Plaet fijn of ſacht ingebeten is, daerom gebruyckt-men daer toe geen koolen die ghy om te polyſſchen gebeſigt heeft, om dat de zelve de fijne Aſſeeringe zouden uitvryven, daerom is die kool die niet gebrant is hier toe niet dienſtigh.

Als den grondt t'eenemael van de Plaet genomen is, zoo blyft het Koper van een onaengename coleur, ter oorſaeck van het vuyr, ende het ſtarck-water datter op geweeſt is, ende nu het zelve zijn behoorlijcke coleur weder te geven, zoo zult ghy van dat ſtarck-waeter nemen dat de Raffineerders ende Gout-ſmeden gebruycken, ende ſelfs veel Plaet-ſnyders, welcke in den weecken grond arbeyden, waer van terſtondt handelen zullen, ende zo het ſuyver is, zoo doet daer onder twee darde gemeen waeter, ende vryft daer mede met een ſchoon

doeckje

doeckje over de Kopere Plaet, ende naer lang vryven zult ghy bevinden dat het Koper zijn gewoone ſuyvere coleur weder krygen zal.

Drooght hier naer u Plaet ſuyver met een ſchoone doeck of, zoo datter geen water meer op en blyve, ende beſmeert de Plaet met wat Boom-oly, ende een ſtuck van een vilt, ofte iets diergelijcx, vryft de geſeyde Olie, ſtijf daer mede over de Plaet, ende daer naer de geſeyde Plaet met een doeck, wel lettende dat het zelve niet en geſchiede met den doeck daer ghy het ſtarck-waeter te vooren mede afgevaegt hebt, dat de Raffineerders gebruycken. Voorders zoo zult ghy (indien het noodig is) u werck met den Graveer-yſer over-loopen, gelijck men noodtſaeckelijck veel tydts doen moet, voornamentlijck in de ſtreecken die heel bruyn moeten zijn, want ghy kont wel afmeten, dat alwaer veel Aſſeeringen kruyswijs over een komen, daer weynigh grondt tuſſchen blyft, ende by gevolg dat het ſtarckwaeter, dat weynig grondt weg eet, om dat het daer onder doorgraeft, ende het zelve tot een koeck maeckt.

Zoo ghy bemerckt dat het zelve door het inbyten u mochte bejegenen, zoo neemt van de boven meer-gemelde ſtop-grondt, bedeckt de plaets daer mede, daer ghy vreeſt dat het ſtarck-waterde Linien ſoude te ſamen vreten,

ende

ende kondt daer naer met den Graveer-yser, het geen in de Groeven gebleven is, uitsteken, want als het starck-waeter een Groeve heeft gemaeckt, welcke een swarte plack in 't drucken geeft, een weynig daer naer vertoont sich de zelve plack wit in 't drucken, om dat het swart daer niet langer kan aenhechten.

Hebbende dan die plaets wel bedeckt, zoo hebt ghy daer naer niet anders te doen, dan als met u Graveer-yser de Linien te suyveren ende verstercken, op datse wel afdrucken.

Ghy weet dat 't goet gebruick van het Graveer-yser swaerder is als dat van den spitse ofte geslepen naeldt, voornamentlijck voor die het niet ondersocht hebben. Maer om dat het zeer nootsaeckelijck is, ende men dickwils hoofden ende andere saecken heeft, welcke men moet met het Graveer-yser verhelpen, ende het dickwils ghebeurt dat men ter plaetze is, al waer men niemand vindt die hem dit verstaet, zoo heb ick een woort of twee willen seggen, zoo van het houden als slypen ende regeeren des Graveer-ysers op het Koper, ende dat meer is, een maniere beschryven hoe men met den sachten grondt zal omgaen, zoo wanneer men iets op nieuws op de Plaet wil herdoen. Die gegraveert is, van dit zelvezal ick wijtlopigh handelen naer dat ick zal beschreven hebben hoe men den sachten grondt sal maecken.

HET

HET TWEEDE DEEL,

Handelende van de maniere om den

WEECKEN GRONDT

te maecken;

(ALS MÉDE)

Hoe men ſich met de zelve behelpen zal, ende andere beſonderheden meer.

CAP. I.

Hoe men den ſachten Grondt maecken zal.

NEemt anderhalf once wit Maegdenwaſch, dat wel gezuyvert is.

Een once Maſtick dat ſchoon en zuyver is.

Een half once Aſpalthum ofte Spalt.

Stoot u Maſtick en Spalt wel kleyn, doet daer naer u Waſch op een ſachte geglomme vuyr ſmelten in een aerde wel verglaeſde pot, als het nu wel gheſmolten is, zoo zult ghy den geſtoten Maſtick allenxkens daer op ſtroyen, op datze te beter ſmelte ende ſich met het Waſch vermenge, het zelve gedurich met een ſtockje roerende, daer naer zult ghy met den Spalt dit menghſel op de zelve maniere beſtroyen, gelijck ghy het Waſch met den Maſtick gedaen hebt, het zelve zoo lange op het vuyr roerende tot dat de Spalt wel geſmolten is, ende met de reſte vermenght, het welck geſchieden kan in de tijdt van een ſeſthiende part van een uyr. Neemt het daer naer van 't vuyr, ende laet het wat kout worden; ende hebbende ſchoon waeter in een ſchotel, giet dit mengſel daer in, ende naer

dat

dat u handen wel ſchoon zijn zoo kneedt het wel ter degen, ende maeckt daer lanckwerpige rollen van, hebbende de dickte van een duym,

Indien ghy nu wilt datter geen vuyligheyt in u mengſel zal blÿven, zoo laet het wanneer het geſmolten is door een ſuivere doeck of fijneTeems heen loopen, laetende,door de zelve het als dan in't waeter vallen.

Voor mijn, zoo veel als ick om te begronden van nooden hebbe, winde ick de zelve in een fijne doeck of Armoſy, en ſtryckt ſe daer door op de Plaet,ende laet de zelve warm zijnde daer niet door druypen, want men daer te veel van verlieſt.

Nota. Men moet in de Winter daer wat meerder Waſch by doen, alzoo dit menghſel wat te droogh wordt, het en is oock niet noodig dat men op een reis meerder neemt van de geſeide ſpecien als boven geſeit is, want het zoude bederven.

Ick zoude hier andere vermengingen geſtelt hebben, maer ick bevinde dit zelve het beſte te zijn, dat ick tot noch toe oyt vernomen hebbe.

CAP. II.

Hoe men den weecken Grondt op de Plaet ſtrycken zal.

U Plaete wel gepolijſt, ende van vettigheyt gezuivert zijnde, zoo moet men den ſachten grondt nemen, ende winden den zelven in een ſchoonen doeck of armoſijn, vaſt ingewonden zijnde, lecht daer naer u Plaet op een vuyr-pan, daer een middelmatigh geglomme vuyr onder is, laet de zelve zoo warm worden, dat zo wanneer gy met den ingewonden grond daer over ſtryckt, de zelve lichtelijck ſmelt, neemt dan de Rol-grondt ende ſtryckt daer haeſtigh over van de eene kant tot de andere effen en gelijck, zoo dat de ſtreecken als banden aen malkanderen raecken, zoo lange tot dat u heele Plaet overdeckt is.

Dit gedaen zijnde, zoo neemt een breeden Ganſen-veder die zijn Vederen wel geſloten zijn, ende ſtryckt met den baerdt ofte de Vedren, gelijck over den grondt, datſe over al effen ende gelijck is, ende dat wel haeſtig, op dat zy niet op de Plaet verbrandt, voor de eerſtemael zal het genoeg zijn u te behelpen met den geſeiden Veder, om den grondt te effenen, maer daer naer ſult ghy een andere ne-

men die beter gesloten is, ende zult dan weder sachtjens strycken over de geseide grondt, omse heel gelijck te maecken over de heele Plaet. Soo by aldien nu u Plaet, ende by gevolg u grondt koudt werdt, zoo zult ghy den zelven weder warm maecken datse de grondt doet smelten, ende draegt doch goede sorge dat den grondt niet en verbrandt, het welck ghy lichtelijck kont bespeuren, wanneerse sich scheurt, ofte schynt kleine puckeltjes op te werpen.

Wanneer ghy nu u grondt effen ende gladt over de Plaet gestreken hebt, zoo zult ghy den zelve met een kaers swart maecken, gelijck als ick van den harden grondt hebbe beschreven, doch met deze voorwaerde, dat de vlamme daer noyt te dicht aen kome, en niet te lang op een plaets, maer gedurigh van de een plaets tot d'ander: Hier by moet men noch verder letten, of de Plaet wanneer men met de kaers over al geweest heeft, oock geheel swart geworden is, zoo neen, moet men de Plaet weder verwarmen tot dat de grondt begint warm te worden, ende by gevolg het swart dat van de kaers op den grondt ghebleven is, tot de Plaete toe doordringt, ende den zelven geheel swart make. Voor al draegt sorge, dit doende, dat het vuyr matigh zy, en den grondt gelijck over de Plaet smelte, zonder dat de zelve verbrande.

brande. Laet daer naer u Plaet koudt worden, ende wanneer ghy nu daer op Graveren of Etzen wilt, zoo zult ghy u meeninge (gelijck op den harden grondt) daer op ontwerpen, met deze waerſchouwinge nochtans, dat ghy daer op zoo ſtarck niet drucken moet, op dat ghy u grondt niet te vaſt doet kleven aen het met roodt aerdt beſtreecken papier, want ghy daer door u werck bederven ſoudt.

Het is voorder niet noodig hoe ghy u grond met kryt of diergelijcke ſaecken beſtrycken zult te verhaelen.

Dit ghedaen zijnde, zoo zult ghy met de zelve naelden (ghelijck als ick boven van den harden grondt aengeweſen hebben) arbeiden, hoe wel daer veel gevonden worden, welck met den ſpitzen, ende ſtomp-geſlepene Graveer-naeldt ſich niet konnen behelpen, nochtans vinde ick de zelve ſeer dienſtigh, inſonderheyt, om in de Bouwkonſt ietwes uyt te wercken: Het ſtaet nochtans in de keure van den Graveerder hem daer mede te behelpen of niet.

Hier is een ſaecke waer op u wel te letten ſtaet, dat is, om u grondt op de Plaet wel te bewaeren, wantſe kan lichtelijck door wat ruyghs dat daer op valt bedorven worden. Daer zyn veel middelen om de zelve wel te beſchermen.

By Exempel, zoo wanneer ghy op de zelve Plaet of op u Leſſenaer werckt, zoo kont ghy ter ſijden van u Plaet twee blockjens ofte boecken leggen, zoo hoogh als ghyſe hebben wilt, ende daer op zult ghy een andere planck leggen, de Plaet niet raeckende, waer op in 't arbeiden u handt ruſten kan.

Daer zynder, welcke werckende haer behelpen met een Ezel,gelijck de Schilders gebruicken, hoe wel daer veel zijn die haer daer mede niet konnen behelpen, nochtans houde ick de zelve (om veel redenen die ick hier naer verhaelen zal) zeer goet.

Ick zal u gaen beſchryven, hoe dat ick in den weecken grond wercke: eerſtelijck legge ick op mijn Tafel ofte Leſſenaer een bladt grauw ofte wit papier, dat even veel is, als het maer ſchoon is, ick legge mijn Plaet daer op, daer naer neem ick een ſachte ongeſoomde ſervet, welcke veel gebruickt is, ende derhalven droog is, ick legge de zelve drie,vier dubbelt, ende decktſe daer naer wel effen over mijn Gegronde-Plaet, ende deſen doeck dient my, om mijn handt daer op te leggen, gelijck als het papier, wanneer ick in den harden grondt arbeide, het welck ick zeer bequaem gevonden hebbe.

Nota. Ghy moet u wachten dat ghy met de knoopen van u arm niet te hardt op de

grondt

grondt druckt, want dit zoude de zelve bederven.

Daerom doen die gene, welcke in den grond arbeiden, niet qualijck de zelve knoopen aen de zijden van den arm doen ſtellen.

Weeſt voor al voorſichtigh datter geen rouwigheydt op u grondt en kome; ende op dat ghy in 't Etzen met de naeldt het Koper ende de grondt ſoudt mogen wech nemen, zo vaegt met het groot Penceel het zelve ſchoon af.

Ende beeldt u vry in dat het twintighmael quader is u weecke grondt te bewaeren, als wel den harden; ende dit is de oorſaeck waer om dat ick ſulcke weecke grondt niet meer gebruicke: Voornamentlijck in wercken, alwaer lange Haelen of Aſſeeringe in komen, om dat het gemackelijcker valt ronde Haelen te trecken in den harden grondt, wanneer men wat ſtijf drucken moet als wel in den weecken, om dat de hardigheydt van den grondt de naeldt als bedwingt, het welck oorſaeck is, dat men de trecken zoo veel te ſuyverder maeckt, ende beter de ſuiverheydt van het Graveer-yſer uitdrucken: Dat meer is, ſtaet gedurigh in ſorge dat yemandt aen u Plaet ſtooten zal, ende ſultze van niemandt dorven laeten aenroeren, ten zy datſe mede van die Konſt zijn. Als oock mede, indien daer Vet, Olie, Boter of diergelijcke andere vette dingen op gevallen zijn, zoo kan

men daer geen raedt toe vinden, gelijck als op het harde met kruym van broodt ende een ſchoone doeck, in tijdt van noodt geſchieden kan.

Wat nu belanght, de gene welcke in den weecken grondt arbeiden, die loopen zo veel perijckel niet alſſe haer Plaet op een Ezel ſetten, om haer grondt te bederven, ende zijn ook zo niet onderworpen de grond af te vagen diemen afſchrapt, ende om dat de Plaet ſchuyns ſtaende het daer van ſelfs af valt, ende om dat deze manier weinig gebruickt wordt, heb ick naer gelaeten hier van een Plaet te ſtellen, om datter anders geen onderſcheyt en is tuſſchen een Schilder, ende die aldus arbeit, als alleen, dat den Schilder het Penceel, ende den Graveerder den groven of fijne geſlepen naeldt gebruickt. Dit is wel waer, dat den Graveerder ſijn Plaet wel vaſt moet ſtellen: voornamentlijck zoo wanneer hy hardt druckt, ende groote trecken maeckt. Ick heb my laeten ſeggen dat *Calot* op den harden grondt werckende, op deze maniere ſat, om zijn geſontheyts halven, alzoo hy geloofde dat voor overhellende hem ſchadelijck was.

C A P.

CAP. III.

Hoe men de Kopere Plaet haer randt met Wasch boorden zal, op dat het Starck-water daer niet af vloeye.

GHy moet weeck roodt of groen Wasch hebben, daer is niet aen ghelegen wat coleur het zy, men vint het stocks-gewijs, gelijck als het Spaensch Wasch; indien het in de winter is, zoo sult ghy het tegen het vuyr weeck maecken, in den Somer is het weeck genoeg van sich selven, ende sult het strycken rondom den boordt van u Plaet, alwaerse niet Gegraveert en is een randt een vinger breedt hoog, maer siet wel toe dat gy met het Wasch de Linien, welcke wat naer aen het endt zyn, niet bedeckt, maer versorgt de Plaet ter degen rondom, op dat het starck-waeter door het Wasch, wanneer het daer op ghegoten is, daer niet doordringt, ofte afvloeye, ende om het selve in de winter beter te doen, zoo neemt een stuck heet yser, ende stryckt daer mede over de voegen van het Wasch aen de enden der Plaete.

U Plaet alzoo geboort hebbende, zoo zult ghy scheyd-water nemen dat de Raffineerders

ghebruicken, of wel ſtarck-waeter, ende ghy ſult'er een darden-deel gemeen water by doen, ende indien ghy ſtarck-waeter hebt, dat ghy te voren meermaels gebruickt hebt, ende daer door blaeuw-verwigh geworden is, zoo moet ghy dit zelve onder dat ongebruickte mengen half zoo veel in plaets van het water, ende naer dat het ſtarck is, daer naer zult ghy het ſachtjens over de Plaet gieten, zoo dattet een half vinger breedt hoogh daer op ſtaet. Voorders zult ghy de ſtarckte van het geſeyde waeter bemercken, indien het haeſtig in de Aſſeeringen van het Koper begint te wercken, daer en tegen het ſwacke konnen onderkennen, indien het zelve afgegoten zynde, de ſtrepen roodt en Koperigh ſich vertoonen, zoo heeft het geſeyde ſtarck-waeter noch geen ſichtbare wercking gedaen.

Voorder, indien ghy bemerckt dat het ſtarkwaeter heeft beginnen te wercken, zoo zult ghy het noch een weinig daer op laeten, ende daer naer van de Plaet in een bequaem glas afgieten, ende giet dan gemeen waeter op de Plaet, om het ſtarck-waeter dat daer op gebleven is af te ſpoelen, daer naer droogtſe, gelijck als u hier boven omtrent den harden grondt geleert is.

Draegt doch wel ſorge omtrent deſe weecke grondt, ende het ſcheyd-waeter, om de

voch-

vochtigheydt die tusschen het Koper ende grondt mochte zyn, te doen uytwaessemen al eer ghy het starck-waeter op den grondt doet: Het waeter afgedrooght zynde, zoo zult ghy van die stop-grondt nemen, waer van ick u gesegt hebbe, ter plaetse van den harden grondt, ende bedeckt daer mede de hooghsels, ende de subtylste Linien, ende naer dat ghyse de eerste mael bedeckt hebt, zoo sult ghy op u Plaet het zelve starck-waeter weder gieten dat ghy daer af gegoten hebt, ende laeten het een half quartier uurs daer op staen, dese tijdt verstreken zynde, giet het voorseyde waeter daer weder af, wascht en drooght u Plaet daer na weder, ende deckt weder het gene ghy bevindt noodig te zyn. Ende eyndelijck zoo zult ghy het selfde starck-waeter daer weder op gieten, ende laeten het een half uur daer op staen, volgende hier in, ende u schickende naer de starkte van het starck-waeter of den aerdt van het werck, daer naer giet het water weder van de Plaet, ende wascht u Plaet met schoon water af.

Dit ghedaen zynde, zult ghy u Plaet wat droogen, ende zult den boordt van Wasch in die zelve tijdt daer af nemen, daer naer zult de Plaet heel heet maecken, zoo datter de stop-grondt en de grondt af smelt, daer naer zoo vaegtse met een schoonen doeck af, ende zult daer over wel sterck met Olie van Olyven

overvryven; dit gedaen zynde, overloopt de Plaet met den Graveer-yser daer 't noodig is.

Ick waerschouwe u, dat zoo lange het starkwaeter op de Plaet staet, ghy een Swaene veder moet klaer hebben, om daer mede dwars door het starck-waeter te strycken, om het gene in de Affeeringen afgevreten wordt weg te vaegen, op dat het starck-waeter zyn werck te beter kan doen; als mede, om te sien of den grondt opdryft, dat is, heele stucken af gaen, want anders belet het gelijcksaem sieden van't starck-water het zelve niet te konnen sien.

Zijt oock ghewaerschouwt, dat het starckwaeter van den harden grondt uytmuntende is, om ghebruickt te werden tot het inbyten van het werck dat op den sachten grondt gemaekt is, ende dat men het op de zelve manier moet handelen ende decken als met den harden grondt gedaen wordt; ende zoo yemandt sich daer mede wil behelpen, die moet versekert zyn, datse daer beter toe bequaem is, als die van de Raffineerders, ende dat meer is, zy is het opdryven zoo niet onderworpen, nochte andere toevallen, als datse het gesicht niet zoo schadelijck is, nochte de gesontheydt zoo hinderlijck als het scheyd-waeter, niet te min een yeder kan gebruycken het gene hy wil.

CAP. IV.

Hoe men den harden ende weecken grond op de Plaet wit maecken zal.

DAer is een manier in plaetze van ſwart, de grondt wit op de Plaet te maecken, ende daerom zoo wanneer ghy uwen harden grondt (gelijck het geſeyt is) op de Plaet gerecht hebt, zo zult ghyſe doen koocken en droogen ſonder te ſwarten, ende zult de Plaet zoo alſſe is, kout laeten worden; neemt daer naer loot-wit, wel met waeter fijn gewreven zynde, doet het zelve in een aerde verglaeſde pot of ſchotel, doet daer dan wat gheſmolten Vlaemſch gom by, ghy zult den verhaelden ſchotel of pot op't vuyr ſetten, en laet het een weinig ſmelten en heet worden. Dit gedaen zynde, zoo neemt van het geſeyde loot-wit dat wit en ſuyver gemengt moet zyn met een wit-quaſt, ende wit u grondt daer mede, zoo effen als ghy kondt, ende laetſe droogh worden, u Plaet vlack op een ſeeckere plaets neer-leggende: Ende zoo by aldien in 't witten het loot-wit ergens niet wel hechten wil, zoo moet men in 't loot-wit een droppel of twee Oſſegal doen, en mengen die in de ſchotel daer onder.

Ende

Ende omtrent de ſachte grondt moet men het ſelfde doen, naer dat men de grondt op de Plaet geſtreecken heeft, ende met een Swaene-veder wel geëffent, ſonder te ſwarten. Iemant ſoude mogen ſeggen, by aldien men den grond niet eerſt ſwarte, al eer men het wit daer op dede dat de ſtreecken haer niet zoo ſwart ſouden vertoonen, ende dienvolgende niet zoo klaer voor het oog haer vertoonen. Maer hier op antwoorde ick twee ſaecken. De eerſte, dat het ſwarten verhindert dat het loot-wit daer op niet hechten kan, ende men zoo veel gals daer niet hoeft in te doen, waer door men den grondt ſoude konnen bederven.

Ten anderen, of het loot-wit al ſchoon hechten mocht, het niet anders als grauw ſich ſoude vertoonen, ter oorſaeck van de ſwartheydt des grondts, ten waere men daer zoo veel onder dede, dat het een met het ander niet en deugde.

Om u meeninge ofte voor-hebben op den ſachten grondt te brengen, doet men het zelve mede met rode aerde (gelijck ick hier te voren van den harden grondt verhaelt hebbe) ofte wel het papier beſtryckende met ſtoffe van houte kool in plaets van rode aerde, zoo wanneer u grondt wit gemaeckt is.

Als ghy op den ſachten grondt het gene ghy begeert, ghedaen hebt, ende ghy wilt dat u Plaet

Plaet door het ſtarck-waeter ingebeten werdt, hebt ghy niet anders te doen dan wat gemeen waeter te nemen, dat lauw is, ende het zelve op de plaet ſtorten, ende met een Spongie of iets dat niet hardt en is, of wel met de vleyſige tippen van u vingers, over dat wit heenen vryven, om het zelve over al wegh te nemen, daer naer waſcht de Plaet datter niet wits op en blyve, en droogtſe, ende daer naer kan men daer zoodaenighen ſtarck-waeter op doen als men wil. Ende om in het wercken het ſelfde witte grondt te bewaeren, en hoeftmen anders daer niet op te leggen als een ſtuck Laken ofte Sargie, waer van de Wol wel ſacht is, in plaets van papier, of wel Damaſt-werck.

Zoo ghy nu ghedachte loot-wit gaern haeſtigh wildet wegh hebben, moet men ſcheydwaeter nemen dat met ſlecht waeter vermengt is, ende gieten dat daer over al op, dit zal het met der haeſt wegh vreten; daer naer zoo ſtorter noch gemeyn waeter over. Het loot-wit aldus wech-genomen zynde, zoo zult ghy het waeter datter op gebleven is afdroogen, ende vervaerdigt u Plaet gelijck als hier vooren geſeyt is.

CAT.

CAP. V.

Hoe men het gene in het inbyten op de Kopere Plaet vergeten is by doen zal, ofte veranderen of verhelpen.

AL eer ick eyndige, zoo is my ingevallen om u een middel aen te wysen om veel saecken door het starck-waeter by noodt te verhelpen, gelijck wanneer het gebeurt dat op u Koper iets dat u mishaegt gekomen is, ende ghy daerom met het meer-verhaelde mengsel de plaets bedeckte, op dat het starck-waeter aldaer zijn werck niet en zoude konnen doen, ofte wel dat ghy daer noch eenigh cieraedt by wildet voegen, als ingewandt, doecken, tappyten ofte iets diergelijckx, ofte eenige bloemen of loof-werck daer in brengen. In dit geval dan, zoo zult ghy u Plaet nemen, ende vryven die wel met Olie van Olyven op de Gegraveerde zyde, op dat het swart ende vuyligheydt, die in de sneden soude konnen zyn, wegh genomen werde.

Daer naer zult ghyse met de kruym van broot schoon af-vaegen, datter niet vets nochtevuyls op ofte in de snede nenblyve.

Laetse daer naer over geglomme kolen heet worden, ende stryckt als dan met een veder den sach-

ſachten grondt daer over (gelijck vooren gheſeyt is) het gene daer ghy dan alleen op te letten hebt, is dat alle de ſneden die ghy wilt dat zullen blyven, met grondt ghevult zijn. Dit gedaen zynde zult ghyſe mede ſwarten (ghelijck ick hier boven hebbe verhaelt) daer naer zult ghy doen dat ghy voorgenomen hebt te verbeteren, ende gevolgelijck, zoo zult ghy door het ſtarck-waeter doen inbyten, ſulck ſoorte van çieraedt als ghy begeert, acht nemende eer ghy het ſtarck-waeter daer op doet, het zelve te bedecken met het mengſel (ghelijck ick geſeyt hebbe dat ghy het eerſte Graveerſel dat op u Plaet was bedeckt hebt) indien de Grondt over al niet wel ingedrongen is, ende dit is altijdt het voorſekerſte: Om dat het ſomtijdts beurt datter noch menghſel noch grondt in eenige ſtreecken daer wy van geſeyt hebben en is, zoo zal het ſtarck-waeter niet naer-laeten daer in te dringen ende alles te bederven.

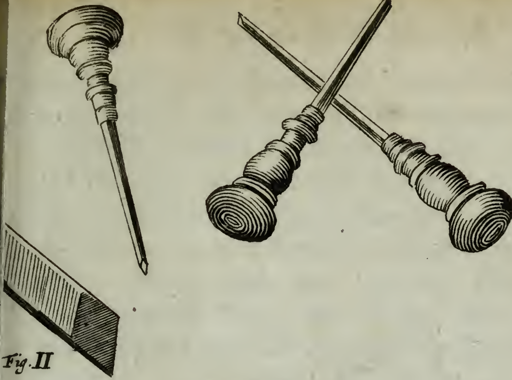
Hebbende dan u verçieringe door het ſtarkwaeter laeten inbyten, zoo zult ghy den grond van u Plaet afvegen door het vuyr, op de wyſe als ick hier vooren van den ſachten grondt geſeyt hebbe.

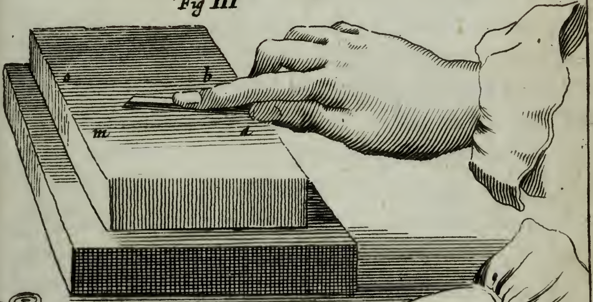
De negenste Figuer.

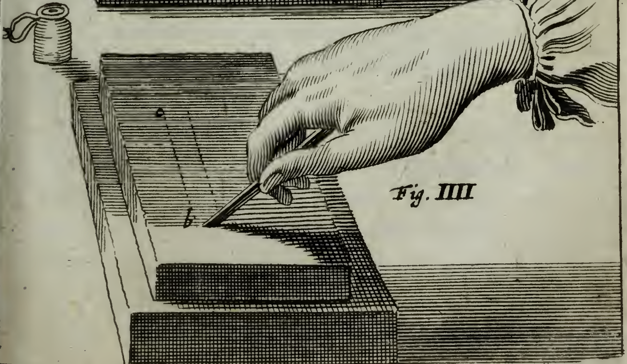
CAP. VI.

Korte beschryvinghe hoe men, den Graveer-yser houden, stieren, ende slypen zal.

EErstelijck heb ick hier boven de Plaet om u het te beter te doen begrypen bygevoegt de Ghedaente van een Graveer-yser met zijn heft, van vele kanten sich vertoonende, om u door dese middel beter te kennen te geven, alles waer van ghy moet onderrecht zyn, te weten dat de Graveer-ysers komende van diese maecken, geen andere Gedaente en hebben, als die ghyse geeft, de Gedaente des ysers is in 't gemeen langer als breeder, ende somtijdts bykans vierkant, de gene welcke langer als breedt zyn, binnen bequaem een diepe snede volgens haer breette te maecken, de geseyde Figuren zullen u aenwysen hoe datse vier zyden hebben, van de welcke het niet noodigh is, dat men daer meer als twee om te Graveren scharp maecke; te weten, ghelijck de tweede Figuer uytwijst in 't groot met de Letters A. B. ende B. C. Voorders zoo wannee

Fig. II

Fig III
a
b
m
a

b
Fig. IIII

neer ghy nu u Graveer-yſer aen de enden gelijk maeckt zoo vertoont ſich de punt, of vaſte hoeck B. welcke in het Koper ſnijdt, zoo dat om de zelve Spits B. wel ſcherp ende ſnydende te hebben, zoo moet men de twee voorgeroerde zyden wel ſcherpen, ende zoo mede de zelve dickte van het Graveer-yſer boven. Ende daarom moet men verſien zijn van een goede effene Olie-ſteen, ende het Graveer-yſer met een van de ſyden daar op leggen: als by exempel met de zyde A. B. ende de zelve vaſt houdende vlack op de gezeyde ſteen met Olie van Olyven begoten, zo zult ghy daar u voorſte vinger ſtijf op drukken, gelijck de III. Figuer u vertoont, de zelve luſtigh daar over vryvende van B. A. tot O.M. en te rug trekkende oock ſterckelijck, van O. M. tot B. A. ende dat zoo langh tot dat die zyde geheel effen is, daar naar moet men zoo veel doen met de zyde B. C. zoo dat de gemeene zyden geheel ſcherp geſlepen zijn, ſnydende de langhte, in 't ront een duym breet.

Daar naar zult ghy het Graveer-yſer houden als in de I V. Figuer uytgebeeldt wordt, houdende het Graveer-yſer ſtijf op zoo een wijze de ſelfde heen en weder ſterck over den ſteen van B. tot C. vryvende ende daar naar wederkomende van C. tot B. zonder veranderingh, want haar gedaante zoude niet plat

vallen, indien men dickwils veranderde.

Indien de gezeide gedaente te breet is, zoo hoeft men de twee andere zyden maer een weynigh te ſlypen, die met A. D. ende D. C. gemerckt zijn, inzonderheydt den rugh met D. gemerckt.

Wanneer nu door langduerig gebruyck u Graveer-yſer te bot wordt, ende de moeyte waert is, de twee zyden op den ſteen te ſlypen A. D. ende D. C. zoo laet men het zelve van een Schaerſlyper, ofte Meſſemaecker doen.

Ghy kondt dan wel oordeelen, dat hebbende alzoo u twee zyden wel geſlepen, te weten, de platte ende bovenſte zyde, dat het zelve Graveer-yſer noodtzakelijk wel ſnyden moet, ende om dat alles aen zijn punt, of ſpits gelegen is, ende dat het oog qualijck kan bekennen of het zoodanig is als het behoort, zoo heeft men voor een gewoonte, om te weten of het ſcherp genoeg is, het zelve op den nagel te beproeven, of de gezeide punt, wanneer de zelve op den nagel druckt, daer wel indringht.

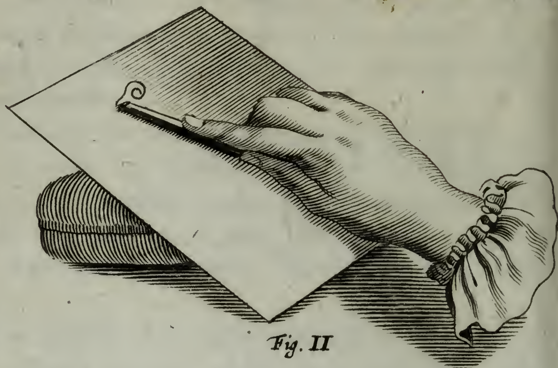

Fig. II

Fig. I

De tiende Figuer.

CAP. VII.

Daer is noch overigh te handelen van de maniere hoe men het Graveer-yser op het Coper bestieren zal neffens noch andere besonderheden.

GHy ziet in dese Plaat hier boven, dat wanneer het Graveer-yser bequaem gemaeckt is, om geslepen te werden, dat alhier het hecht geheel is, ende dat daer besyden staet, gelijk als half door-gekliest is, want dat doen gemeenlijck alle Konstenaers die met het Graveer-yser arbeyden, op dat zy haer Graveer-yser vlack op de Plaet zouden konnen leggen, gelijk ghy zult konnen zien in de Figuer, zoo zult ghy dan konnen zien dat de handt het zelve houdt als of zy dat wilde nederleggen plat op de Plaet, als in de II. Figuer vertoont wordt, dat het nootzakelijk is dat het gene weg gesneden is, ofte die zyde naer het Coper gekeert zy, ende dat 'er niet een van u vingers tusschen de Plaet, ende het zelve gesloten zy, om daer door u Graveer-yser te bequamer ende vryer te konnen in 't Coper be-

ſtieren als ghy eenige trekken maeckt, het welck ghy niet wel en zoudet konnen doen, by aldien zoo uw Vingers, of een van de zelve tuſſchen het Graveer-yzer, ende het Coper quamen te zijn.

Daerom zoo is't, dat men zorg moet dragen dat het dick rond van u Graveer-yzer, dicht in 't kruys van u Hand kome, om te ſteunen tegen het Arm-been, om daer door middel te hebben om meerder kracht op 't Coper te konnen gebruicken, ende voornamentlijk wanneermen groote ende diepe groeven maecken wil, ende om dat het van nooden is, om te kennen te geven de andere bedieningen, welke de reſt der Vingers, waernemen in de zelve tijdt, geloof ick niet dat het zelve door eenige afbeeldinge kan vertoont worden, veel minder het zelve in der daedt voor het oog kan aengewezen werden.

Maer die gene welke haer by Plaet-ſnyders laten vinden, die konnen het zelve, van haer, binnen korten tijdt, gewaer worden.

Ick zal my te vreden houden met alleen te zeggen hoe men zijn Graveer-yzer het beſte dat men kan, zal beſtieren, naer de rechte ſtrecken van u Plaet, want anders doende ende u Vingers tuſſchen het Graveer-yzer, ende het Koper, dat het Graveer-yzer, oft ghy een rechte kromme ſtreck maeckt altijdt dieper en

dieper.

dieper in 't Koper zoude gaen, ende derhalven zoo zoude ghy geen hael konnen maken, zonder de zelve tweemael te overloopen, waer door ghy de ſtreecken te grof, ende geen zuyver linien zoud konnen halen, gelijck hier voren, in't Graveren van 't Sterck-water is verhaelt.

Daerom zoo is het dat ghy u moet gewennen om u trekken recht en krom te maken, de handt of lichtende of ſwarende naer gelegentheyt der zaken.

En om deze oorzaeck moet ghy een klein Leder Kuſſentjen maken, op de manier als de Vrouwen gebruiken om haer Naelden en Spelden op te ſteecken, zijnde een half voet in het vierkant, ende drie oft vier duymen hoog met fijn handt gevult zijnde, ende zult het dan wel vaſt op een Tafel zetten.

Daer naer geſteld uw Plaet op dit Kuſſentjen, om het zelve zoodanig te draijen als de ſtreecken u daer toe verbinden, het welck men door Figuren niet wel uitbeelden kan; hier uit merckt ghy wel dat men hier alles het gene noodig is, niet wel kan beſchryven. Want door de ervarentheidt onder vint men beter de ſwarigheden, die men door het lezen niet kan ondervinden, nochte door het zien van de Figuren. Het dunckt my oock dat hier omtrent deze Konſt niemandt van nooden zy die niet

bekent en is hoe men met het Graveer-yzer omgaet. Niet-te-min zal ick u hier een zake verhalen welcke ghy wel licht niet weten zult, dat is zoo by geval u Graveer-yzer in 't ſteecken quam te breecken of ſtomp te worden, het welcke meer als te veel gebeurt, dat zoo wanneer ghy gewaer wordt dat uw' punt recht af breeckt, zoo is het een teken datze te hardt getempert is, daerom zoo zult ghy een gloeijende kool nemen, en den zelven blazende zult ghy u Graveer-yzer daer op leggen, ende als ghy bemerckt dat u Graveer-yzer geel wordt, zoo ſteecktze met der vaerdt in het water, ende indien het Stael zeer hardt is, zoo moet ghy het op de Kolen laten leggen, tot datze als een Kars wordt die begint roodt te worden. Maer indien het Graveer-yzer zonder breken ſtomp wordt, dat is een teecken datze niet goet is.

Voorders zyt gewaerſchouwt, dat naerdien ghy eenige halen of groeven geſneden hebt, dat ghy met een ſcharp Yzer of een ander welſnydend' Graveer-yzer de zelve over ſchrapt, wat daer door het ſteecken van de eerſte reyze is aen blyven hangen, ende het zelve alzoo wech neemt.

Neemt doch wel waer dat ghy dit doende geen ſchrabben en maeckt, ende om beter te zien wat men uitgeſtoken heeft, zoo maeckt

men gemeenlijck een Lap van een ſwarte Hoedt welcke met Boom-Olie vet gemaeckt is, ende men vryft daer mede over de Gegraveerde ſtreecken, ende met eene met u Handt over de geheele Plaet, om te voelen of 'er geen braem van het uitgeſtekene Koper op gebleven is, welcke voelende zoo zult ghy de zelve wech nemen met het Graveer-yzer, ende zoo ghy eenige ſchrabben by ongeval gemaeckt hebt, zoo kunnen de zelve met het Bruynneer-yzer wech genomen werden, want indien men het Bruynneer-yzer daer ſterck over vryft, zoo zullenze alle uit gevreven worden.

Daer is noch een zake diemen doen moet naer dat u Plaet vaerdigh is, en alles noch nageſien en gecorrigeert hebt, zoo moet ghy de zelve recht-winckel hoeckigh af-vylen, eerſt met een grove Vyl, daer naer met een fijnder, ende de hoecken wat effenen, ende daer naer met een Bruynneer-yzer gladt maken, op dat die rouwigheydt geen ſwart in het drucken naer ſich neme, wanneer de Druckers in haer werck zorgvuldig zijn, zoo ontlaſten zy de Plaet-ſnyders van dit werck, maer dickwils drucken zy de Platen zoo als men haer die geeft, ende daerom zoo ſtaet het aen den Plaet-ſnyder om te letten op het

gene ick gefeght hebbe, indien hy zoo opmerckende wil wezen als hy behoort te zijn.

Hier volght de maniere hoe men een Pars, ende andere noodige zaken om te Drucken op Papier, met gefneden Plaeten toe-ftellen zal.

HET

HET DERDE DEEL,

De maniere om de

P L A E T E N

Op wit Papier af te Drukken.

ALS MEDE

De manier hoe men de Druck-
Parssen maken zal.

WAERSCHOUWINGE.

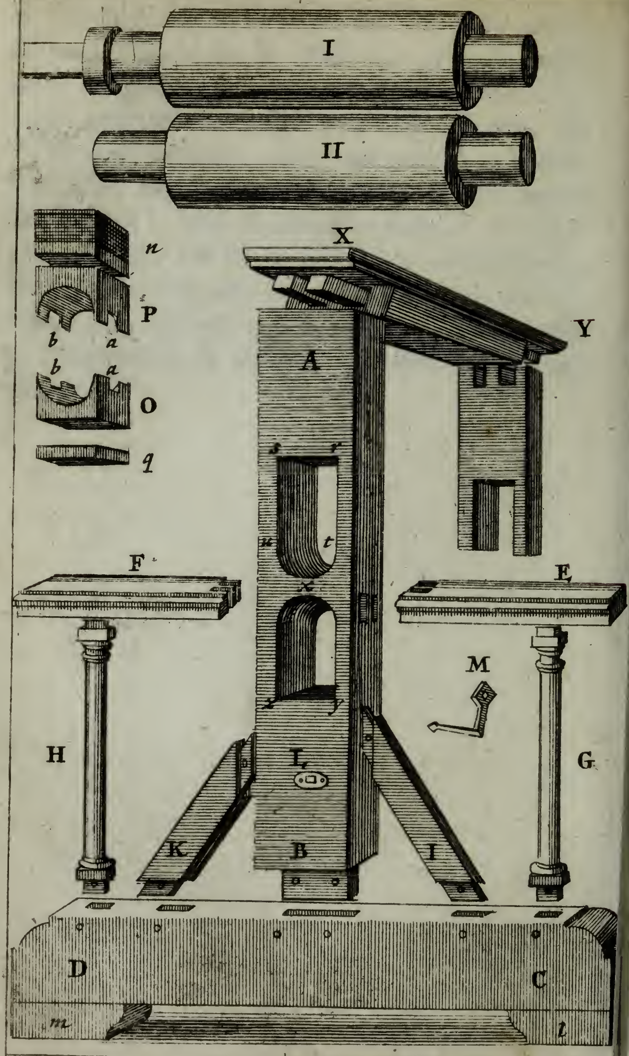
Ick was van meeninge in dit Tractaetje myn zeer weynigh omtrent de maniere om met gesnedene Plaeten te Drucken op te houden, alzoo het zelve myn beroep niet en is. Maer eenige van mijn Vrienden hebben mijn vertoont, dat het om vele te vernoegen niet ondienstigh zoude zijn, daer wat breder van te handelen, op dat die gene welcke eenige Plaeten gesneden hadden, ende haer verre van de Plaetzen vindende al waer men de zelve zoude konnen doen drukken, door dit schrift eenige kennisse mochten bekomen, om haer in tijdt van noodt te behelpen. Zijnde een Konst waer van (mijns wetens) noyt tot heden toe iets van beschreven is, de welcke nochtans noodigh verklaert dient om te doen zien het werck van de gesnedene Plaeten zoo wel met het Graveer-yzer, als wel door het Sterck-water uitgewerckt.

Dit verbindt my derhalven om alhier ver volgens, door een getal Figueren alle de stukken zoo wel enckele als t'zamen gesette te vertoonen, waer mede men op wit Papier druckt, ende om my beter te doen verstaen, om alle de bezonderheden welcke om een goet afdruckzel te maken van nooden zijn, voor te stellen.

Ende om dat ick beschrijvende de manier om een Pars te doen maken, de zelve te zamen te schroeven,

en van zijn toebehooren te versien, ick genootzaeckt ben mijn Plaet onder de Rolle van gezeyde Parsse, aleer zy ge-inkt is, te laten doorgaen ja al-eer menſe met het toebereytſel van Olie, ſwart, ofte Verve heeft beſtreken, waer van men ſich in 't druc-ken dient, als mede van de Ballen van het natten des Papiers, ende de maniere hoemen de Plaet ſwarten zal, heb ick u wel willen waerſchouwen, dat ghy alles hier naer in dit Handelingetje wel vernemen ſult, alwaer van de Pars toe te ſtellen, ende de Plaeten onder de Rollen te laten door gaen gehandelt wordt.

De

I
II
n
P
b
a
b
a
O
q
X
Y
A
s
r
u
t
x
F
E
M
x
y
H
L
G
K
B
I
D
C
m
l

De elfde Figuer.

CAP. I.

Vertooninge van de ſtucken welcke een Pars, om in wit Papier te drukken, maken.

Aer zijn veel ſtucken, welcke een Pars maken om de Plaeten op wit Papier te drucken, waer van het meeſtendeel, in deſe Plaet vertoont worden.

Onder deſe ſtucken zijnder twee welcke de Voeten genoemt worden, ende met de Letters C. D. gemerckt zijn, vier die men Klampe noemt, getekent met L. M. om de Pars hoog, ende vaſt te ſtellen.

Twee ſtucken als A. B. welcke men Houtte ſtylen noemt, hebbende elck twee lange uitgeſnede gaeten als R. S. T. V. ende X. Y. Z.

Hier tot yder Stijl, welck men Boſſen noemt met P. O. betekent, ende vier ſtucken houts gelijck de twee N. Q. welcke men in de ſneden van de ſtylen legt, op dat de geſeyde Boſſen de banden der Rollen vatten konnen, waer van men te zijner plaetſe zeggen zal.

NOTA. De geſeyde vier Boſſen moeten aen de enden A. B. gekerft zijn, ende het bin-

binnenste van de geseyde Bossen met blick beslagen zijn , gelijck hier naer zeggen zal.

Daer zijn vier stucken gelijck de twee I.K. welcke de stylen stutten. Vier welck men de Armen van de Pars noemt , gemerckt E. F. Vier gelijck de twee stylen C. H. welcke met het eene endt de Voeten , ende het ander den Arm van de Pars sluyten , ende vast houden.

Daer-en-boven is 'er noch de schroef gemerckt met L. welck daer twee zijn moeten, om het dwars-hout vast te houden, het welck men op zijn plaets verhalen zal , daer-en-boven de yzere sleutel gemerckt met M. om de schroef wel te sluyten.

Ghy ziet het stuck gemerckt X. Y. welck men in de twee enden in snyden moet , om die twee stylen vast te houden , ende te zamen te hechten. Vorder ziet ghy boven de twee rollen , de bovenste gemerckt met I. en de onderste met II.

Hier schiet noch over de Tafel , Kruys , ende andere dingen , waer van men hier naer spreken zal.

NOTA. De stucken van de Pars moeten gemaeckt worden van goet Eycken-hout dat wel droog zy,uit-genomen de Tafel en Rollen welcke van goet hard Neuteboomen-hout zijn moeten,men maeckt somwylen de Rollen oock wel van Pock-hout.

I
II

Die Perß op de ſyde
met hare maet.

A
B
D
H
R
Q

Scala van 2 voet

De twaelfde Figuer.

CAP. II.

Gelijckenisse van de stucken welck een zyde van de Pars maken.

GHy siet in dese Plaet het meestendeel van de stucken waer van men spreecken zal, welcke de eene zyde van de Pars maken, zoo dat zo noch een zyde gemaekt zynde daer niet overigh en is als drie of vier stucken, welck ick beschrijven zal in de naervolgende Figuer om de Pars op te maken.

Ick heb de Maet van yder van de stucken hier by gestelt, ende om voeten te betekenen een V. gestelt, ende om duymen een D. ende om hout te betekenen een H. ende om u het te beter te doen verstaen heb ick hier een schael van twee voeten langh by gestelt, waer van de eene in twaelf duymen verdeelt is, ick hebbe wederom de twee rollen hier by gesteldt als mede de twee bovenste Bossen A. B. met de twee onderste Q. D. haer maeten, om te toonen dat de rolle I. in dat doorgesneden bovenste gat des stijls aen het endt 8. en 9. in haer banden ingevat moeten werden, alsoo dat de snede

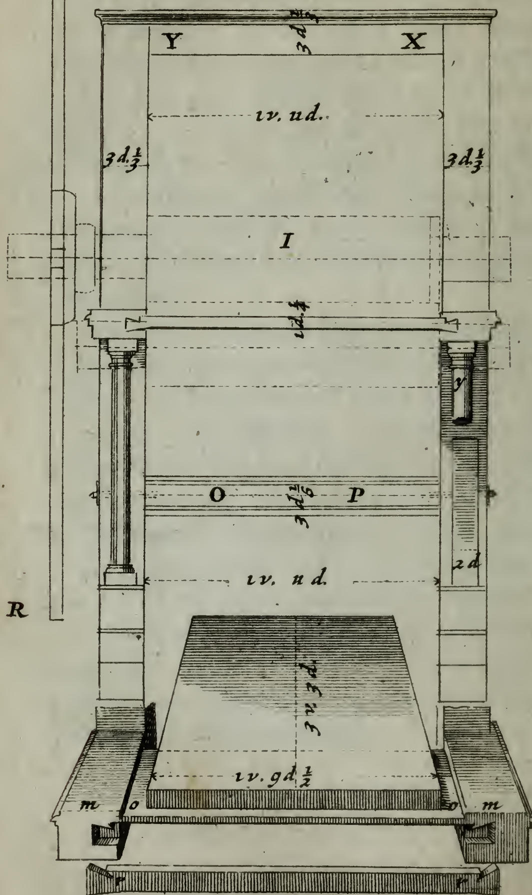
ſnede van de ander ſtyl daer recht tegen kome, ende de beyde Rollen wel door de Boſſen omvat worden, 't welck ghy beter door de Figuer als beſchryving zult konnen verſtaen.

Eer ghy uwe Boſſen inſet en de Rollen daer in doet, zoo moet ghy de zelve met wit Blick overtrecken, van binnen om de Rollen niet te doen ſlyten, ende haer loop te hinderen. De twee ſtucken H. en R. zullen u het zelve zonder veel daer van te ſchrijven genoegſaem vertoonen.

Dat ſtuck H. is een Plaet van geſneden Blick welcke in't gat van de Bos komen moet, om de Rol te omvatten welck ſtuck als het rondt gebogen is, de gedaente verkrygt als door de Letter R. te ſien is, ende moet dit zo gebogen zijnde, aen de twee enden T. V. met kleyn Spijkertjens vaſt genagelt worden, aen de Bos met Q. gemerckt, ende zoodanig moet ghyſe alle vier verſorgen, zoo als ick u geleert hebt.

Ghy moet mede de geſeyde Blicke Plaeten, als mede de enden van beyde u Rollen met vuyl Smeer beſtrijcken, al-eer ghy u Pars om te drucken vaerdig maeckt.

CAP.

Q
De perß van voore met haer mate.
Y
X
3 d. ½
1v. 11d.
3d. ⅓
3d. ⅓
I
1d. ¼
y
O
P
3 d. ⅙
2 d
1v. 11 d.
R
1v. 3 d.
1v. 9d ½
m
o
o
m
Schala van 2 voet

De dertiende Figuur.

CAP. III.

Hoe ſich de Pars van voren vertoont alſſe geheel in malkanderen geſet is.

GHy ſiet in deſe Figuur ende ſijn maten hoe dat de Pars vaerdich is, ende gedaen hebbende gelijk ick u te voren geleert hebbe met de twee ſtylen ende haer by-gevoegde ſtucken, om de twee zijden te maecken, daer niet overich en is als hoe datſe te ſamen gehouden wordt door de vier ſtucken.

Eerſtelijck door het onderſte ſtuk P. O. genoemt een dwars balk, welck aen beyde de enden met twee Schroeven inde Stijlen gheſchroeft worden.

Vorders boven met het ſtuck X. Y. dat aen beyde enden inde Stijlen ingeſneden worden, om de ſelve wel vaſt t' ſamen te binden.

Daer zijn Parſſen daerſe met ſchroeven, gelijck de onderſte P. O. mede vaſt gehouden worden.

Ghy kondt mede ſien hoe de twee Rollen ende het kruys inde beyde ſtijlen geſet worden uyt de punčten ende linien van deſe Figuur.

guur.

guur, gevolghlijck de Molens Q. R. welcken de Wercklnyden Kruyssen noemen, gedaen zijnde aen het vierkante endt van de Rol, merckt hier te voren met I. de geseyde Molen zal vertoondt worden in de volgende Plaet.

De dunne stijl of stut-is om geen andere reden gebroken, als om de plaets van de Stockboog te sien welke aen den stijl, ende den voet vast houdt, om de drie andere mede so te stellen.

Ick heb hier onder in 't groot gestelt een stuck van de twee armen van de Pars, en waerse met R.R. geteeckent, in sluyten moeten, naer dat men met kleyne pennen O. O. de zelve in de twee gaeten, in de armen M.M. zijnde, de zelve gesloten heeft.

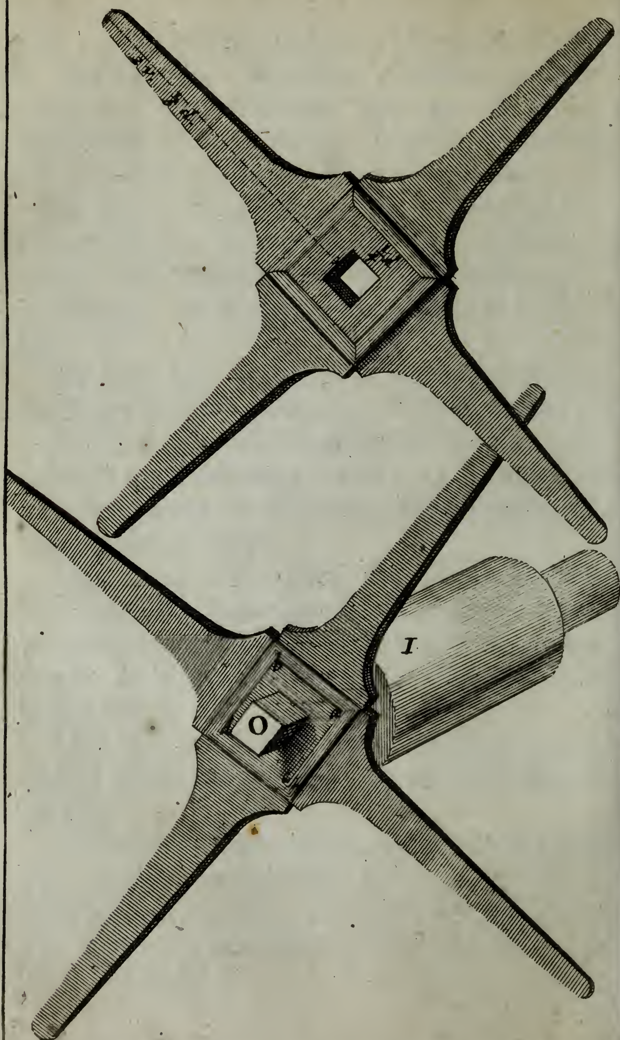
Men moet wel toesien dat boven daer de Rol over de Tafel gaen moet, het een duym breet ontrent hooger zy als 't stuk R.R. anders souder de Tafel vast overgaen, het geen niet wesen moet.

Men moet het zelve oock mêe doen aende andere zijde van de Pars, by de twee andere armen.

Ick heb hier onder mede vertoondt de Tafel van de Pars, welcke drie voeten en drie duymen lanck moet zijn, en breedt een voedt negen duym en een half, gelijck ghy in de Figuur sien kondt.

De

pag. 93.

De Rollen moeten wel rondt gedraeyt worden, ende over al even gelijck, ende ſoo zy by gevalle aen de enden uytbarſteden, ſoo zult gyder twee groote yſere platte ringen aen ider endt doen, in het houdt geſneden zijnde, ſoo dat de hooghte vande ringhen met het houdt van de Rol gelijck zy.

De veertiende Figuur

CAP. IV.

Beſchryvingh van den Molen ofte het Kruys.

UYt de voorgaende Figuur ſult ghy genoeg geſien hebben dat den Molen dient om de Rol te doen draeijen, en het bort dat daer tuſſchen geleyt wordt, van het een endt tōt het andere te doen ſchuyven.

Ghy moet oock wel daer op letten, dat het Bordt, het welck tuſſchen beyde Rollen door gaen moet, van de ſelve aen alle zyden gelijck geparſt wordt, daerom ſoo moet het geſeyde bordt heel effen ende de Rollen circkel ront zijn, ſoo datſe op de tafel geleyt zijnde daer geen dach door en ſchijnt.

Ik keer weder tot de gedaente van den Molen

len ofte het Kruys, ende ſegghen dat ick het ſelve twee mael in de Plaet geſtelt hebbe, het eene gelijk in deFiguur daer boven,alwaer het Kruys ſonder Rol, ende in de onderſte, alwaer het aen de Rol met I. gemerckt geſteecken is, ende met A. B. C. D. vertoont werdt, zijnde een ſtuck van het hout van een duym breet, het welck dient om den Molen te verſtercken, om datſe aldaer de meeſte laſt lijdt; ghy ſiet op 't ooch wel hoe ghyſe draeyen moet, ende ghy ſult in de tweede Plaet, die volgt, de manier vinden hoe het ſelve toegaet.

In de eerſtedie volght, vint ghy hoe gy de Pars ſtellen moet eermen Drucken ſal: niet-temin om dat ick hier plaets hebbe om wat te ſeggen, ende het geen ick gelove dat ick op 't volgende bladt niet ſoude konnen ſtellen, ſoo ſal ick het hier te vooren ſtellen.

Dat is,om in 't groot geſcyde Tafel te ſtellen neffens zijne Rollen, ſoo moet men eerſt zijn boſſen wech nemen, ende doenſe aen de enden van de Rollen daerſe aen den Molen geſteken wordt, ſoo dat als men de Tafel voort ſtoot, ende de Rol op licht,den Tafel daer over gaet, ende by gevolch tuſſchen de twee Rollen, ſoo dat de t'ſamen-gevoeghde zijde van de ſelve boven is.

Daer naer moet men de Boſſen weder doen daerſe w aeren, en daer naer ſien of de Rollen,

als-

De Perß van voore in perspective

als men den Molen omdraeyt, overal de Tafel raecken, soo draeyt en herdraeyt den Molen, sonder als door iemant als sich selven opgehouden te werden.

De vijftiende Figuur.

CAP. V.

Perspectivische voorstellinge der Parssen, met al zijn stucken van voren aen te sien.

NAer datmen de Tafel tusschen de twee Rollen geleydt heeft, om noch meer versekert te wesen van dese effenheyt, soo moetmen op de Tafel legghen een Bladt papier, ende over de selve een grote Plaet, die het geheel bedecken kan, daer naer op de Plaet een of twee lappen Laecken; ende laeten het alles tusschen de Rollen doorgaen, ende indien het gene de Plaet gedruckt heeft op het papier overal gelijck is, soo is 't een teken datse wel gestelt is, dit en belet evenwel niet dat men in't Drucken siet of de Plaet het gesnedene ende zijn swarte strepen over al behoorlijck uyt druckt.

Ende alhoewel ick noch niets gesecht hebbe

van de wolle lappen noch van het zwart, nochte van het zwarten der Plaeten, ende andere besonder heden welke ick hier by gestelt hebben soo sal ik nochtans niet naerlaten te vervolgens te verhaelen de manier om te drucken. Als nu vast gestelt zijnde dat de Plaet geswart is, ende dat men van wolle doeken en Papier versien is, als ghy nu twee drie wolle lappen hebt, gelijck ick u hier naer seggen sal, soo gaet midden tegen de Pars B. staen, leght een wolle lap op de tafel of het bort, daer naer twee andere daer op, soo dat de bovenste lap wat smalder zy dan de andere.

Als nu de geseyde lappen soo op malkanderen leggen, soo draeyt den Molen of het kruys rondom, tot dat de lap tusschen de Rollen aen de eene kant noch een hant breet onder blyve, slaet als dan de lappen om de Rol gelijk de letters F. X. H. E. uytwysen.

Neemt daer naer een blat schoon papier dat niet vochtich is, van de groote als dat gedruckt wort, ende lecht het op de Tafel of het Bordt tusschen de plaets van D. E. F. G. om de Plaet een randt te doen hebben en lecht de Plaet algeinckt een weynich warm zijnde daer op, gelijck de figuur u de gegraveerde zijde door C. genoeghsaem aenwyst, daer naer lecht op sodanige ghegraveerde Plaet het blat dat ghy wilt ghedruckt hebben, ende daer boven op noch

een

De Perſs op de ſyde in perſpective

een diergelijck ander Blat, dat wat vochtich is gemeenlijck maculateur genoemt.

Daer naer deckt u wolle lappen van u Rol daer gelijck over ende het kruys ſachtjens, ende rondt drayende ſoo doet ghy het alles aen de andere zijde uyt komen, gelijck ghy in deſe Plaet ſiet die met 16. getekent is.

De ſeſtiende Figuur

CAP. VI.

Hoe de Pars op de zijde naer het perſpectief geſien wort, als den Drucker het Kruys omdraeyt.

DEn Drucker draeyt dan het Cruys ſachtjens en rondt en niet ſtarck, op dat het druckſel ſuyver ſonder vlecken, ende niet dubbelt en worde, ende indien de plaeten niet overal gelijck zijn, ſoo lecht tuſſchen de Tafel ende de Plaet catoen ende ſtucken grof papier, naer de gedaente van de oneffenheyt, ende als de Plaet, alſoo tot de zijde A. gekomen is, ſoo dat het papier niet meer onder de Rolle ſteeckt maer alleen op de randt van de wolle Lappen B. ſoo heft aen de zijde A. de Lappen gelijck op, de

felve om de Rol ſlaende,gelijck het geſeydt is, ende doet 'er hier mede het maculatuur papier af.

Daer naer neemt met u twee handen het bladt boven aen de enden dat op de Plaet is, en licht het ſoetjens op om het niet te ſcheuren, ende ſiet dan of het over al wel gevat heeft, indien het ſoo is, ſoo moet men de Plaet weder met ſwart beſtryken gelijck wy hier naer ſeggen ſullen.

De ſelve nu weder ge-inckt zijnde, moet men de ſelve weder vlack op de tafel legghen recht ter plaetſe daerſe te voren gheleghen heeft, ende lecht daer een ſchoon bladt weder op, als mede 't maculatuur dat daer eerſt op geweeſt heeft ſonder het ſelve nat te maken, daer naer deckt de wolle lappen daer weder wel over als te voren, ende in A. ſtaende,ende dan het Kruys ſoetjens draijende, ſoo doet 'et de Plaet weder tot de plaetſe H. komen, waer van daen zy gekomen was, ende de Doecken als voren daer af doende, ſoo neemt het maculatuur ende het gedruckt papier daer af, en doet dit ſoo dickwils als het u gelieſt.

Het is van noden te verhaelen, tot gemack van den Drucker, te hebben aen de zijde daer hy ſtaet en druckt, twee Tafels om de gedrukte papieren daer op te legghen, gelijck A. B, uytwijſt, de genatte papieren kan hy boven

op

op de pars op een nat-bort leggen, om die by de hand te hebben, gelijck de 16.Figuur by C. uytwijst.

Na dat de Drucker zijn dachwerck volbracht heeft, soo moet hy een Lap met Olyf-Olie nemen, ende smeren de Plaet daer mede, op dat het swart dat in de sneden sit, niet en droge, voornamentlijck als het heet weder is.

Soo moet hy mede doen wanneer hy gheen afdrucksels meer maken wil, soo datter gheen swart in de groeven blyft sitten, daer naer sal hy de selve in papier winden, tot dat hyse weder gebruycken wil, ende moetse onderwylen in een plaetse die drooch is op-sluyten.

Ick moet u noch seggen dat ghy de afdrucksels dien selven avont, ofte des anderen daechs vroeg op suivere wel gespanne koorden hangt, welcke ghy op malkanderen op de twee Tafels ghelecht hebt, de selve tot des anderen daechs soo laetende hanghen, daer naer lechtse op malkanderen wanneer het Papier drooch is, ende lechtse dan een dach of twee onder een Pars, daer naer leghtse by dousijnen, of soodanig als 't u belieft, leghtse daer naer op een hoop in een Koffer, waer doorse heel swart ende drooch worden.

CAP. VII.

Nootwendige ſaeken welcke men omtrent de Koper Parſſe weten moet als

1. TE weten, wolle lappen te hebben om op de Copere Plaet te leggen, en ſomtijds onder wanneermen drucken wil.

2. Een Linnen doeck om het ſwart afte vaegen.

3. Een Bal om de Plaeten daer mede te ſwarten.

4. Swart te gebruycken dat men Duyts ſwart noemt.

5. Een vat om de Olie te koocken.

6. De Lijnſaet olie op twee manieren te konnen koocken.

7. Den Marmeren Vryf-ſteen, om het ſwart daer op te vrijven.

8. Hoe men het ſwart vryven ſal.

9. Het Confoor met vuur, om de Copere Plaet daer op te warmen.

10. Hoe men het Papier ſuyver maken ſal.

11. Hoe men zijn Plaet incken of ſwarten ſal.

CAP. VIII.

Van de wolle Doecken.

DE wolle Lappen moeten van ſachten wol zijn.

Daer

Daer zijn Druckers welcke oock eenige Doecken van ſargie gebruycken, welcke zy van begin aen op de Plaet leggen, ende drie of vier andere daer op.

Deſe geſeyde doecken of lappen, moeten noch las noch ſoom hebben; men moetſe van twee of driederley groote maken, naer de gedaente van de Plaeten, ende het papier waer op men druckt ende om dat de geſeyde lappen, in 't Drucken hardt ende nat worden, ſoo is 't van nooden, datmenſe des avondts van een doe, daer naer moetmenſe des morgens eermenſe gebruyckt wel vryven, datſe weeck werden, men moet 'er oock voorraet van hebben, om die te hardt zijn, weder uyt te waſſchen, ende den lym dieder van het papier aengekomen is af doen. Men moet oock van een goet getal oude doecken verſorcht zijn, welcke de Druckers, vaeg vodden noemen.

CAP. IX.

De maniere om den Bal om te ſwarten toeſtellen.

DEn Bal, wordt van goedt ſtarck linnen gemaeckt, dat fijn en half ſleets is, ende ſoo ghy

ghy van dit linnen genoech hebt, moet ghy het selve over malkanderen winden gelijck een windsel, hoe vaster hoe beter, daer naer naeyt het wel vast met een dobbelen draet door en door, soo datse ongevaer drie duymen dick zy in de ronte, ende vyf duymen hoogh, dit naer de kunst gedaen zijnde, soo sult ghy met een scharp mes de selve bequamelijck ronden, ende ghy sult het andere deel wat rondt verheven maecken, om het te beter te vatten als ghy daer mede de Plaeten swarten wilt.

CAP. X.

Hoedanig het Swart wesen moet.

HEt beste Swart dat men tot het af drucken van Plaeten gebruyckt, wort Duyts-swart genoemt, ende komt van Franckfoort, zijn deugt bestaet daer in, dat het een aensien heeft als Fluweel-swart, ende alsmen het tusschen de vingers vryft, soo brieselt het als kryt, ofte styfsel-stof, het vervalste is soo schoon swart niet, ende in de plaets van sacht in 't vryven te wesen is het hart ende wreedt, en beschadigt de Plaeten seer.

Het goede wort van Wynmoer gemaeckt.

CAP. XI.

Hoedanich het vat om den Olie te koocken wesen moet.

MEn moet een tamelijcken grooten pot van Yser hebben, met een deckſel dat daer wel op ſluyt, want ſulx is hoochnoodig als den Olie branden wil, gelijck ick u ſal verhaelen.

CAP. XII.

Hoedanich de Olie weſen moet, ende de maniere om de ſelve te Koocken en te Branden.

GHy ſult ſuyvere ende goede Oly van Lynzaed nemen, en doen daer een goet deel van in den pot hier boven beſchreven, maer nochtans datſe maer op drie of vier vingeren breet naer vol zy, ende legt het dekſel daer op. Daer naer ontſteeckt een goet vuur, en ſetſe daer op ſoo lanch tot dat de Olie begind te koocken, ende neemt wel acht dat het niet overkoockt, want het ſelve is ſeer gevaerlijck, alſoo de brand in de pot ſoude ſlaen.

Dit is daerom dat ghy u ooch gedurich daer op moet houden, ende een yſere Lepel in de handt

handt hebben, en onder 't koocken gedurich omroeren,en alsse op haer heefte is steekse haer selven aen, of ghy kontse met een branden Papier aensteken, wanneerse dan noch brandt soo neemt de Olie van 't vuur laetse soo brandent onder de schoor-steen, staen en roertse met den Lepel een half uur of wat meer, dit is de eerste Olie, die men dunne Oly noemt ten opsien van de dicke Oly die men daer naer maeckt.

Als gy nu de brandende Oly wilt uytlessen, soo deckt u decksel wel dicht op u pot,'t welck oock met een doeck geschieden kan,op dat het vuur uyt gelescht worde,ende dat'er geen locht uytwaesseme, daer naer sult ghy de Olie laeten kout worden, doetse dan in een suyver steene vat en bewaertse tot het gebruyck.

Dit gedaen zijnde soo sult ghy in de selve pot weder vande selve Olie doen die rauw is, om de diecke Oly te maecken, ende doet even als met de dunne uyt-genomen dat wanneer ghyse van 't vuur genomen hebt, ghy de selve langer als te voren moet laeten uytbranden, de selve gestadigh roerende, tot datse dick ende kleverich wort, soo dat wanneer ghy eenige droppelen op een Tafelbort laet vallen, ende koudt worden, het selve wel sult konnen bemercken, datse kleeft, en als Siroop is, daer-en-boven sult ghy oock weten, dat ghy de Olie

Olie zijn vetticheyt,met een korst broot wanneer ghy den selven daer in werpt kont benemen, soo het nu geschiet ware, dat het vuur al te hevigh in de Pot daer de Oly in is geslagen was, soo moet ghy der wat ongebrande Oly ingieten, ende soo ghy voor eenig ongeval besorcht waert, die door brant in de plaetse daer ghy u Olie koockte mochte ontstaen, soo kont ghy de selve onder den blaeuwen Hemel doen sieden.

Men moet om het swart tē briselen; een effene Marmer steen en een goede looper vaer dich hebben.

CAP. XIII.

Hoemen het swart breecken en fijn maken sal, om daer mede te Drucken.

AL eer ghy u swart fijn vryft, soo moet ghy u marmere steen,ende mael-steen of looper wel schoon maken. Neemt daer naer soo veel swart als ghy stoten wilt, by exempel: als ghy een half pondt op den steen vryven wilt ofte gevreven hebt, soo sult ghy omtrent de helft van het sevende deel, van een maet dunne Olie daer by doen, ende soo vervolgens naer dat 'er swart is, tot dat 'er niet meer Olie in en trecke, ende soo de selve verdrooght, soo doet 'er

noch

noch een weynich Olie by, maer draecht doch ſorge dat ghyder niet te veel by doet, daerom moetmen in 't vrijven daer een weynigje tevens maer by doen, om het ſwart ſo drooch als het mogelijck is te vryven, daer naer als het ſwart ten ruygſten met de Olie gevreven is, ſo vergadert u ſwart op een hoeck van den vryfſteen, ofte ywers anders op, ende neemt van tijdt tot tijdt een weynich om te vryven, want ſoo ghy te veel op een tijdt neemt, ſult ghy moeyte hebben om het wel fijn te krygen. Daer naer ſult ghy dat fijne aen een andere zijdé legghen; ende naer dat het alles wel gevreven is, moetmen het weder op den marmerſteen legghen, ende in het vryven mocht ghy wel ongevaer de groote van een klein hoenderay van den dicke Olie daer onder menghen, ende naer dat het alles wel met malkanderen vermenght is, ſoo lecht het ín een wel verglaesde Schottel, en deckt daer een papier over, op datter geen ſtof op en valle, en alſo is deſen Ink bequaem om de Plaet te ſwarten en te druckē.

Weeſt oock gewaerſchouwt datter ſoo veel dicken Olie niet weſen moet in 't ſwart, datmen gebruycken tot de Plaeten die veel ghebruyckt ofte niet diep geſneden ſijn.

Voor al is het van noden dat den drucker voorſichtich zy met goet ende wel gevreven ſwart te drucken: Want indien het ſwart rouw

is ofte

is, ofte qualijck ghevreven, boven dat het af-druckſel niet en doogt, ſoo bederft het alle Plaeten, als mede dat de Olie wel gebrant,ende van de dickte der Siroop zy, want indien het ſelvige dun is, ſoo blyft het ſwart in de groeven van de Platen ſitten, ende geeft op het afgedruckte Papier maer een weynich ſwart, het welke voor al niet goet en is,om veel redenen, maer het ſwart met de Olien wel vereenicht zijnde, ſoo moet het nootſaeckelijck volghen, datſe beyde wel op Papier gedruckt worden.

CAP. XIV.

De maniere hoemen de Vuur-pot ſtellen moet met zijn Rooſter daer op.

GHy moet een yſere vuur-teſt,die groot genoech is om u Plaeten daer op te legghen, hebben, als mede een Rooſter van yſer om op de vuur teſt te decken,om de Plaeten te onderhouden wanneer menſe heet maekt om, de ſelve te ſwarten, als mede om het vuur locht te geven, op dat het niet verſticke, als mede om de kleyne Plaaten bequamelijck daer op te legghen.

Het vuur in de yſere teſt moet niet te heet of groot zijn: maer middelmatich, gedeckt met wat heete aſſche.

CAP. XV.

Hoedanich men zijn Papier moet bevochtighen.

OM u groot Papier te bevochtigen,moet gy een grooten back half vol ſuyver ſchoon Waeter hebben , als mede twee ſtarcke plancken die achter geſchaeft zijn , naer de groote van u blat als het uyt geſtreckt is , waer van de eene planck op den ruch moet geſchaeft zijn, om het ſelve Papier lichtelijck met u vingers daer van te konnen heffen ; als mede met der haeſt een andere daer op te konnen leggen.

Ghy ſult dan vyf of ſes bladeren met beyde u handen nemen ,en de ſelve twee drie maelen ſachtjens door het waeter ſlepen,ende laet het waeter van de eene ende andere kant af druypen , ſonder daer kreucken in te brenghen , leghtſe daer naer wel effen op een vande plancken op de effen zijde,ende doet ſoo met al het Papier dat ghy wilt vochtich maken , leggende het ſelve altijdt op het eerſte , daer naer lecht de effen zijde van u andere planck op het ſelve Papier, ſo dat het alles tuſſchen die twee plancken geſloten blyve. Vorders ſult ghy op de bovenſte planck eenige ſwaerte leggen , op dat het waeter door al het Papier beter doordringe , ende datter te veel is uytloope.

Men

Men moet het ſoo laten ſtaen tot dat men het gebruycken wil.

NOTA. Als men het Papier des avondts gevochticht heeft , ſoo is het des anderen daeghs tot den arbeydt bequaem.

Ende wanneer men meer Papier bevochticht ſal hebben als men drucken kan,dat overſchiet moetmen legghen by het gene men des avondts nat maecken wil , ende men moet het des anderen daeghs het eerſte gebruycken , het Papier welck dat ſtarck is ende wel gelymt , moet langher weecken , ende het dunne minder.

CAP. XVI.

Hoemen zijn Platen Incken ſal,om de ſelve daer naer tuſſchen de Rollen om te drucken te doen doorgaen.

U Plaet dan geheel geſneden zijnde , ende bequaem om op te drucken , ſoo ſult ghy den ruch op de rooſter leggen , ende den vuurteſt ; de ſelve tamelijck heet maeckende, daer naer neemtſe met een ſchoone doeck by een van de hoecken, ende lechtſe vlack op een Taefel , ende neemt den Bol ende ſwartſe, gelijck ick u geleert hebbe , over al wel naer behooren, draecht wel ſorge dat gy alle ſtreec-

ken en groeven van u Plaet wel inſwart; ſoo den bol te voren gebruyckt is, hoeft ghy ſoo veel ſwart daer op niet te nemen, ſoo niet, moet ghy drie of viermael meer ſwart nemen.

Bewaert u bol altijt op een plaets, alwaerder gheen ſtof aen en kome, want in 'tincken ſoude het ſelve ſtrepen op u Plaet maecken, het welcke mede gheſchiet wanneer den bol van het aenhangende ſwart te hart wordt, derhalven moet ghy het ſelve rondom af-ſnyden.

Hebbende dan u ſwart in al de ſneden wel ingedreven, ſoo neemt een anderen ſuyveren doeck (niet die ghy in de handt hebt daer ghy de Plaet mede houdt) ende vaecht het ſwart dat op u plaet is daer mede af, als mede dat op de ruch mocht zijn of op de Tafel: lecht dan den doeck wech, ſoo lecht u plaet weder op Tafel, ghy ſult u vlacke handt aen een doeck naerſtich afvaegen die ſchoon is ende ghy in u ander hand hebt, voornamentlijck de vleeſchachtige zijde uwes handts omtrent de pinck, daer naer ſult ghy met u handt, voornamentlijk met die geſeyde vleeſſige kant, ſtarck over langh en breet over u plaat vrijven, ende vaegt dan u handt of aen een doeck daer ghy u plaet mede vaſt houdt, daer naer ſult ghy op de ſelve manier het ſwart dat noch overich is afvagen, ſoo datter niet anders als het noodige inde ſneden blijft, ſiende dan datter gheen meer ſwart

of

of placken op u plaet ſijn daer niet ghegraveert is, ende by gevolch het wit moet weſen als de randt van 't papier ſoo wanneer het blat gedruckt is, men moet oock de borden van de plaet wel afvaegen, op datter niet onſuyvers aen en blyve; dit gedaen hebbende, ſoo lecht u plaet noch een weynich op den rooſter, ende alſſe een weynich warm is, ſoo neemtſe weder op u handt, de ſelve eerſt wel afgevaecht hebbende.

Neemt acht dat ghy de plaet niet anders als op de rugh en aen de kanten raeckt, en niet aen de zijde daerſe gegraveert is.

Hier is noch overich te ſeggen geen ſweeterige handen te hebben.

Den doeck waer mede ghy u behelpt om het grofſte af te vagen, kondt gy meer maelen gebruycken als de zelve maer niet te hart is, gelegentheden ſullen u konnen voorkomen, in welcke ghyſe dickmaels ſult moeten verwiſſelen, ende van tijdt tot tijdt hebben; dat meer is gy moet een laetje voor u hebben daer doecken in zijn, om u vingers af te vaegen eer ghy het natte Papier aenvat om op de plaet te leggen, ende als het ghedruckt is daer af te lichten.

Daer zijn meer andere dingen daer men op letten moet, te langh om te verhaelen, maer het oordeel van die dit Tractaetje leſen, of haer in

de konst oeffenen, sal het selve konnen vervullen.

Alleen sal ick u seggen dat het somtijts noodig is, dat men op de Tafel van de pars eerst de wolle lappen lecht, daer naer het maculatuur, ende daer naer het papier, op het welck men Drucken wil, ende men keert als dan de gegraveerde zijde van de Plaet om, en leghtse daer op, daer naer noch drie vier wolle Lappen daer op, om de Rollen niet te beschadigen, ende dat de plaet niet te seer en kromme. Dit doet men als het gene men af drucken wil, het selve dat vereyscht.

Men kan oock met roode, bruyne en diergelijke verwe de Plaeten op wit papier af drucken, wanneer de selve maer wel ghevreven zijn, de bruyne verwe kunnen met de dunne Oly gevreven worden: maer de lichten met de dicke Oly, om dat daer gheen vet aen is.

Ende om dat ick eens op een tijdt ghesien hebbe, dat het druck-swart op het vergult of versilvert Papier niet hechten wilde, soo heb ick ghedacht dat het selve andere mede soude konnen gebeuren, ende naer middel omgesien om het selve te voorkomen, welcke is niet anders als onder soo veel swart als (by gelijckenisse een Ay) een halve lepel osse-gal, vermengt met wat Azyn, ende daer onder een weynich Sout. Men moet sorch draghen dat men niet

meer

meer ſwarts met de gal vermenght, dan als men op een mael ghebruycken wil, want het anders verderft ſoo men het alle twee uuren niet varſch maeckt.

Hoe men met verwen Drucken ſal.

LAet ons by gelijckenis ſtellen dat ghy een Plaet hebt maer van een figuur,en ghy wilt datſe in 't afdruckſel twee drie coleuren vertonen ſal, te weten, de hoet grauw,het hayr een weynich bruyn, de mantel roodt, het wambais ende broeck van een coleur, de kouſſen van een ander, ende ſoo voorts.

Soo ſult ghy eerſt een andere kopere plaet hebben van de ſelve groote als de eerſte, ſoo datſe daer op gelecht zijnde, aen alle kanten daer mede net over een kome, als nu de eerſte afdruck en de bloote omtreck,op een plaet op dick en ſtarck papier gedruckt is, ſo moet men op de andere plaet maer de hoet, of wat men aen dat beeldt graeu wil hebben met ſulcken verwe in ſmeren, of met een penceel beſchilderen, en ſoo veel mael af drucken als men exemplaren begeert.

Na dit doet men op deſe manier, met andre verwe,en doen dat hayr,den mantel en kouſen beſonder ſnyden, en met bequaemen ghekoleurde verwen kan men dit te allen tijden te

wegen brenghen. Hier neven is dit tot opmerckingh, dat men dat papier t'elckens ondertusschen moet weder droghen laten, en dan alsse netten dat haer de verwe niet en verbreedt, en uyt loopt,

Daerom moet 't gheseyde papier dick sijn, en tusschen twee natte bladen sachtjes ghevochticht werden. Soo zullen haer de koleuren beter en schoonder vertoonen, als offe van een affetter gheschildert waren.

Eer ick eyndighe, zal ick verhaelen wat de Druckers proeven of teghenproeven noemen. De proef is de eerste, tweede of darde afdruksel, diemen van een Plaet treckt waer mede noch niet ghedruckt is. De tegenproeve wort gemaeckt met de gheseyde proef op dese wyse: Als men de proef ghemaeckt heeft, soo lechtmense averechts wel effen op de plaet diese gedruckt heeft, daer naer leyt men op de proef een vochtich bladt, daer naer de Maculatuur daer boven op, ende ghevolgelijck de lappen, ende men laet het alles door de Rollen heen gaen, ende het ghefeyde blat afghelicht hebbende, soo bevint men dat de proef de teghenproef gemaeckt heeft.

Wanneer het ghebeurt dat het swart drooch is in de sneden van de Plaet, soo moet ghy de zelve in looghen op kooken, of men kanse by gebreck van looch oock met Wied-asch-water

uyt

uyt-koocken, en als ghy bevindt dat de vuylicheydt t'eenemael daer uyt is ghetrocken, ſoo giet dan ghemeen waeter op de Plaet, ſoo datter door het dickwils af ſpoelen gheen aſſche meer op en blyve, want het ſelve ſoude kraſſen maecken.

Den Drucker moet zijn papier elckemael in Aluyn-water nat maecken, ende om het zelve te doen, is het nootſaeckelijck dat hy in het waeter op het vuur ſtaende, Aluyn doet, ende daer naer met het zelve waeter zijn papier bevochtighe in plaets van ghemeen water.

Het is eenighe jaeren gheleden dat Meeſter *Gerrier*, een Bourgongjon, een van de beroemſte Schilders van zijn tijt, opentlijck vertoont heeft op grauw papier, een weynich bruyn zijnde, eenighe Figuuren, waer van de Trecken van ſwart Omber wit verhoocht waren, even ghelijck als ſoodanige ſteene Beelden ghevonden worden ſoo ſchoon en Cierlijck, dat ick de ſaecke, by myn zelven overdacht hebbende, oordele het zelve op deſe wyſe te geſchieden:

Men moet twee Plaeten hebben eſſen van een groote, op een van de zelve kanmen ſteecken het ghene men begheert, daer naer doen het zelve met ſwart op een grof papier afdrucken, ghelijck ick hier te vooren ghezeyt hebbe, om de coleuren af te drucken. Ende

de andere Plaet vernist hebbende (als mede verhaelt is) ende de verniste zijde daer recht tegen legghende, ende latende het zelve onder de Rollen door gaen, soo zal die stempel zijn teghen proef teghen de verniste Plaet gedaen hebben, waer naer ghy de verhoogingen op de zelve graveren moet, en seer diep door het starck-water doen in-eten, dit zelve kanmen noch beter met het graveer-yser uytwercken.

Dit gedaen zijnde, soo vinde ick de grootste swaricheydt hier in, dat men papier vindt het welck sich niet roodt laet verwen, ende voor als noch vinde ick gheen beter Olie, als Olie van Nooten, de uytgeperste en ongekoockte is de alderdienstelijckste, daer naer moet men de zelve in twee loode vaeten doen, ende in de Son laeten staen, tot datse ghenoech dick is, naer de behoorlijckheyt van den dunne Olie, waer van ick hier te vooren verhaelt hebbe, ende om die als dicke Olie te maken, moet men een van de twee vaeten veel langer in de Son laeten staen.

Ende ghevolgelijck moet ghy van goedt en sacht Loodt-wit voorsien zijn, het zelve mede eerst kleyn vryven, ende drooch maecken met gheseyde Olie, ende daer naer wel vermenghen met de andere Olie, ghelijck men het swart doet. Daer naer hebbende

bende u eerste Plaet geheel van swart gedrukt, ofteandere verwe op geseydt grof papier, soo zult ghy het gedruckte tien of twaelf dagen wel laeten drogen, ende daer naer het geseyde papier, over ander vochtich papier heen leggende, soo moet men de verhoogingen van de Plaet met geseyde wit vullen, ghelijck men met swart anders doet, ende hebbende de zelve wel af gevaecht, soo lechtse op het grof ghedruckt papier, soo datse effen weder passe op het gene de eerste Plaet gedruckt heeft, wel acht nemende datse niet scheef en leyt.

Nu soodanich naer behooren versorcht zijnde, ende een weynich warm wesende, soo laetse tusschen de Rollen door-gaen, de lappen boven en onder wesende, soo als u meer maelen geseyt is.

Al-eer ick dit voorgaende hadde gheschreven, hebbe ick wel geweten dat men in Italien om Vernis te maecken die hart is, in plaets van Nooten Olie men Lijn Olie gebruyckt, en dat men den besten vernis binnen Venetien ende Florencen by kruydeniers, ende Drogisten te koop vindt.

On-

Onder anderen zoo was die Vermaarde *Matthijs Merian*, Lofl. gedagt. gewoon zijn Grondt-ſtof, die hy op zijn Plaeten ſmeerde, te maken als volgt, hy n..m tot

Zomer-Grondt:

1 *Loot Eſpalt.*

1½ *Loot Maagde-was.*

½ *Loot Maſtix.*

Winter-Grondt:

2 *Loot Eſpalt.*

1½ *Loot Maagde-was.*

1 *Loot Maſtix.*

Dit bracht hy dan aldus na de Konſt te ſamen, lijk mede dees volgende met haar ſtoffen dede.

Die braaven baas *Sebaſtiaan Furk*, loffel. gedagt. was 't ſijner tijdt gewendt te nemen tot zijn

Zomer-

Zomer-Grondt: en zijn

Winter-Grondt:

3 *Loot Eſpalt.*
4 *Loot Maagde-was.*
1½ *Loot Spiegel-harſt.*
1 *Loot Maſtix.*

Onzen deftige Meeſter *Samuel Savery*, en de zijne, behelpen haar gemeenlijk met dit volgende; tot

Zomer-Grondt:

3 *Loot Maagde-was.*
1 *Loot Eſpalt.*

Winter-Grondt:

2 *Loot Maagde-was.*
2 *Loot Eſpalt.*

Mijn gewezene konſtige Meeſter *Pieter Nolpe*, gebruykte als volgt tot zijn

Zo-

Zomer-Grondt:

5 *Loot Eſpalt.*
6 *Loot Maagde-was.*
2½ *Loot Wierook.*
3 *Loot Spiegel-hars.*

Winter-Grondt:

3 *Loot Eſpalt.*
6 *Loot Maagde-was.*
2 *Loot Wierook.*
2½ *Spiegel-hars.*

Met welck ik my mede dienſtelijk behelp.

Nu zijn hier noch eenige die om de Meeſters-baazen die zy gebruycken, haar meê laten Meeſters noemen, en ook byzondere Gronden leggen, die ik (om niet te vergeten, en ook mits daar wat goedts in ſteekt) de Lief-hebbers meen mede te deelen.

Ten eerſten,

Tot Zomer-Grondt:

4 *Loot Eſpalt.*
5 *Loot Maagde-was.*
2½ *Loot Spiegel-hars.*
2 *Loot Maſtix.*

Win-

Winter-Grondt:

3 *Loot Espalt.*
5 *Loot Maagde-was.*
1½ *Loot Spiegel-hars.*
1 *Loot Mastix.*

Een ander.

Tot Zomer-Grondt:

6 *Loot Espalt.*
4 *Loot Maagde-was.*
2½ *Loot Mastix.*

Winter-Grondt:

3 *Loot Espalt.*
5 *Maagdewas.*
1½ *Loot Mastix.*

Een ander.

Tot Zomer-Grondt:

3 *Loot Espalt.*
3 *Loot Maagde-was.*
1½ *Loot Spiegel-hars.*

Winter-Grondt:

2 *Loot Eſpalt.*
4 *Loot Maagde-was.*
1 *Loot Spiegel-hars.*

Een ander,

Tot Zomer, en

Winter-Grondt:

4 *Loot Eſpalt.*
6 *Loot Geel-was.*
3 *Loot Spiegel-hars.*

Dees Grondt met Noot-Olie getempert, is zeer goedt om te ſtoppen.

Tot ſlot, gebruyck ik om te ſtoppen dit naarvolgende:

3 *Loot Pik.*
½ *Mutsje uytgebrande Lijn-Oly.*
½ *Stuyv. Terpentijn.*

Dit ſaam na de Konſt gemengt, is goedt, en vaardig.

TOE-GIFT.

Adien ik de Lief-hebbers der *Etz-konſt*, door dit voorgaande Traktaat van den vermaarden *A.Boſſe*, die zelfde konſt genoeghſaam (mijns oordeels) heb kundigh gemaakt, en zoo veer geholpen dat zy hier door vermogens zijn Meeſterlijck te kunnen voortgaan: nochtans mits yeder Landt, ja yeder Meeſter van een en zelfde Stadt, zijn byzondere maanieren heeft, heb ik als Lief-hebber van der jeugt aan der zelver konſt, ſtaag be-yvert voorname, en brave bazen haar manier (zoo veel my mogelijk was) na te vorſen: voorder bezeffende, hoe het beeſtelijcker, als menſchelijk is eenzinnigh, en hals-ſterk voor niemandt als zich

K zelfs

zelfs te zorgen, en voor zich alleen maar te leven, tegen die treffelijcke Wijsgeeren haar getuygenissen, die willende een mensch zijn alderbeste, en eygenste toe-naam geven de zelven de by naam van *Gemeenschap* of *gezelschap houdende* toe voegen, en zeker met recht, mits niemandt averechtser en leeft, na het inzicht daar hy toe is geschapen, als die zich nergens mede als met zijn eygen zelfs moeyt: geen heerlijcker noch loffelijker, als mildadigheyt, en van die geen treffelijker als die bestaat in verburgentheên meê te deelen, by name zulcke verburgentheên, door welkers geboorte een werelt op te proncken is. Wat heerlijk, ja overtreffelijk een dingh de Konst van Plaat-snyden is, blyckt hier uyt dat zonder de zelve de doorluchtighste,

en

en oorbaarſte Mannen des wereltnu of vergeten, of noodeloos zouden zijn; Want wie wil Hemel, en Aerdens loop, geſtalt, en andere zoo gewenſte noodtwendigheên te deegh kundig worden, zoo hem dees Kunſt daar niet heel toe en pordt. Doch mits die te zwaar, en moeyelijck ſchijnt om de werelt van alle noodtwendigheên (zoo veel haar belangt) te voorzien, zoo hebben de vernufſte de Konſt van Etſen bedacht om makkelijker, en ſpoediger met dit zoo noodtwendig werck voort te varen, tot welckers onderrecht het minſte niet en is het leggen der Gronden, welke ſchoon genoeghſaam te voren verhandelt, vint my gepordt, zoo niet gedwongen, om buyten die manier, die men daar af in *Hoogduyts-landt*, en *Vrankrÿk* gemeenlijk volgt, te ſtellen

het geen eenige voorname *Nederlantsche* Meesters, of ook eenige byzondere in *Hoogduyts-landt* daar byzonderlijk, tot des zelfs volkomen vereysch, en volmaaktheyt te brengen, by bedacht, en goedt gevonden hebben. Ik zou het voor my alzoo onheus rekenen, als het heerlijk voor die Meesters was, zoo oorbaar een Konst te bedenken, zoo ik, door yver die na hebbende gevorst, en gevonden, tot harer luyster, en mijn plichtigheyt alle Lief-hebbers niet kundig maakten. Dat ik hier meer aangehouden my achte, was, dat ik, (niet gelijk sommige, die als zy iet nieus hooren noemen, dadelijk haar in beelden het selve meê doorgront te hebben, daar sy dikwils het alderveerst af zijn, en derhalven, door haar waanwijsheyt, willende daar andere

in

in onderwijſen, die geheel verwarren, en aan het brodden helpen) het ſelve lang ondervonden heb, en hier om voor goedt kan keuren, ja zelfs daar loffelijk van ſpreken. De Liefhebbers lieven dan, dees mijn plichtige moeyten in dank aan te nemen, en my voorder tot treffelijker te bevorderen, welke ſoo de moeyten niet wouden aanleggen om zelver dees ſtoffen te bereyden, zullen die t'allen ſtonden by my voor een billijke prijs kunnen bekomen, als alle andere noodtwendigheên, en wat tot Konſt van Plaat-ſnyden, of Etſen dienſtig zou mogen zijn.

Vaart wel.

RE-

REGISTER VAN DE Voornaamste zaken, die IN DIT TRACTAET Verhandeldt worden.

rem

TWEEDE DEEL.

De

DERDE DEEL.

Waer in verhandelt wordt de manier hoe men de Kopere Platen op wit Papier afdrukken zal

als mede:

Hoe de Druck-Perssen moeten gemaeckt zijn, en in haer maten en deelen af-gedeeldt.

---

t'AMSTERDAM,
Ter Drukkerye van STEVEN van LIER, in de Lange-straet, by de Blaeuwe Burghwal. 1662.